

Vas Korinna Nóra

Az egyiptomi–szovjet viszony 1967 és 1976 között, különös tekintettel Nasszer és Szadat elnök hatására a két ország kapcsolatára

Bevezetés

A szovjet–egyiptomi viszony a hidegháború egyik legérdekesebb időszakában rendkívül szemléletesen mutatja be a szuperhatalmak hidegháborús politizálását, nagyhatalmi reflexeiket a Közel-Kelet térségében, valamint az enyhülés ellentmondásos oldalát. Az általam vizsgált időszak pusztán kilenc év, de talán egyik államnak sincs a kettő közül olyan mozgalmas kilenc éve, mint az, amelyről tanulmányomban szót kívánok ejteni. Számtalan háború, megannyi diplomáciai manőver, csúcstalálkozó és titkos megbeszélés jellemzi az egyiptomi és szovjet diplomáciai e kilenc évét.

E tanulmányban arra a kérdésre keresem a választ, miszerint valóban fordulatot jelentett-e az 1970-es év a szovjet–egyiptomi viszony történetében. Az az 1970-es év, amelyben a pánarab nacionalizmus és arab szocializmus leghíresebb alakja, Gemal Abdel Nasszer meghalt, és az az Anvar Szadat került hatalomra az arab országban, aki Egyiptomot elindította az Izraellel való megbékélés útján, és aki véget vetett Egyiptom szovjet dominanciájának, a szovjet befolyásnak, és végül a két szuperhatalom versengésében az amerikai oldal mellett köteleződött el.

Mivel két elnököt, Nasszert és Szadatot, valamint két időszakot, az 1967-től 1970-ig terjedő, valamint az 1970-től 1976-ig terjedő időszakot veszem vizsgálódásom alapjául, ezért fő módszeremként az összehasonlító elemzést kívánom alkalmazni. Összehasonlítom Nasszer és Szadat elnökségi periódusát, az általuk képviselt diplomáciai irányvonalat a szuperhatalmak konfrontatív kooperációjával a háttérben.

Munkámat egy nagyon rövid történeti áttekintéssel kezdem, majd az enyhülés időszakának az egyiptomi-szovjet viszonyra gyakorolt hatását vizsgálom meg szintén tömören, az összefüggésekre koncentrálva. A már említett összehasonlítást a Szovjetunió és Egyiptom közötti kapcsolatot leginkább szemléltető politikaterületeken végzem el, így a belpolitika, a külpolitika, a gazdaságpolitika és a katonapolitika területein. Emellett górcső alá veszem a két vezető személyiségét, vallási és ideológiai irányultságát, megvizsgálom az amerikai–egyiptomi viszonyt a megadott periódusban, Egyiptom és Izrael viszonyát, valamint végül Egyiptom térségbeli arab országokkal fenntartott kapcsolatát elemzem. Vizsgálatom minden alfejezetben a kronológiai sorrendet követi; az események hálózata, a felek diplomáciai megnyilvánulásai és statisztikai adatok összevetéséből kívánok levonni következtetéseket, összefüggéseket feltárni, melyeket a részfejezetek végén foglalom össze.

Büky Barna és Henry Kissinger átfogó munkái szolgáltatók alapot mind a hidegháborús hatalmi játszmák megismerésének, mind pedig a térség történelmének szempontjából. J. Nagy László, Vatikotis vagy Roskin és Coyle művei a Közel-Keleten lejátszódó események és az arab–izraeli konfliktus megismerésében bírnak nagy jelentőséggel. A két nagyformátumú egyiptomi elnök megismerésében Haszanein Heikal, Kereszty András valamint Benkes Mihály tanulmányai segítenek, természetesen mindkét politikus saját könyve, így Anvar Szadat önéletrajzi munkája és Gemal Abdel Nasszer *A forradalom filozófiája* című alkotása is létfontosságú a szovjet–egyiptomi viszony mélyebb tanulmányozásában. Szadat önéletrajzi könyvét és ennek kritikáját, azaz Paul Eidelberg *Sadat's strategy* című hidegháborús

retorikával átítatott művét összehasonlítva rendkívül érdekes és meglehetősen ellentmondásos kép tárul az olvasó elé, mind Szadat jelleméről, mind politikájáról. Ugyanígy Nasszer politikai életrajza Robert Stephens keze nyomán szintén más képet mutat az adott időszakról, mint Szadat *In search of identity* című autobiográfiája. A korszakot tanulmányozó kutató munkáját jelentősen megnehezítik a különböző, propagandisztikus jelleget is tükröző szubjektív alkotások, ezért a tisztán látáshoz rendkívüli fontossággal bír az olyan objektív irodalom ismerete, mint Karen Dawisha, Robert Freedman és Robert Vaagan objektív szemléletű, a feldolgozandó időszakot átfogó könyvei. A szakirodalom nagy része nem új keletű, azonban Craig Daigle feltáró jellegű 2006-ban íródott cikke a téma aktuális fejleményeit bemutatva eddig az Egyesült Államok kormányzerveinek az utóbbi időkhöz titkosított aktáiban rejtve maradt információkkal segíti az események megértését.

1. A korszak története

1964-től Izrael és a szomszédos arab államok között feszült viszony alakult ki, 1966-ra az események háborús előkészületekig fokozódtak. 1967 májusában Nasszer egyiptomi elnök szovjet hírszerzőktől származó (sokak szerint kétes igazságtartalmú)¹ információkat kapott, melyek szerint izraeli csapatösszevonások folytak a szír határon, Nasszer szükségállapotot rendelt el és szintén csapatösszevonásokat hajtott végre a térségben. Az egyiptomi elnök felszólította a térségben állomásozó ENSZ békefenntartó missziót (UNEF I.²), hogy hagyja el a területet, hiszen a békefenntartók jelenléte miatt Egyiptom nem segíthette volna Szíriát egy esetleges izraeli támadás esetén. Az arab országok felsorakoztak Egyiptom mögött. Nasszer lezárta a Tirán-szorost az Eliat kikötőbe tartó külföldi és izraeli hajók előtt. Ezzel blokádot vont az Akabai-öböl bejárata köré: ez Izrael Vörös-tengeri kijutásának és olajellátásának korlátozását jelentette. Május 30-án új izraeli kormány alakult,³ már másnap döntöttek arról, hogy preventív háborúba kezdenek az arab országok ellen. Az izraeli légierő két nap alatt megsemmisítette az arab repülőtereket, a szárazföldi erő sikeresen tört be az ellenséges területekre, izraeli hadsereg hat nap alatt lerohanta a Sínai-félszigetet, elfoglalta a Golán-fennsíkot, Kelet-Jeruzsálemet és a Jordán folyótól nyugatra eső területeket, ezzel kikényszerítette a közel-keleti határok revízióját. Az arab államok az Izraelt támogató Egyesült Államok és Nagy-Britannia ellen olajbojkottot hirdettek. A két szuperhatalom fegyverszünetet sürgetett, a hatodik napon le is álltak a műveletek. 1967 novemberében megszületett ENSZ BT 242. számú határozata, melyben a „területet békéért elv” érvényesült, az ENSZ felszólította az izraeli fegyveres erőket, hogy vonuljanak vissza az elfoglalt területekről, mondjanak le a háborúról, valamint a térség minden államának biztonságát garantált (Oszetzky [1984]).

Az 1967-es háborúban elszenvedett katasztrofális arab vereség a Szovjetunió veresége is volt, hiszen a diplomáciai kapcsolatok megszakítása Izraellel még tovább csökkentette annak lehetőségét, hogy kellő súllyal vegyen részt egy esetleges majdani globális rendezésben a Közel-Keleten. A háborút követő három évben, Egyiptomban minden területen nagyfokú

¹ A szovjet vádak hallatán Izraelben bekérették a külügyminisztériumba a szovjet nagykövetet, és megkérték, hogy látogasson el a térségbe izraeli kísérettel és nézze meg, hogy nem folyik semmilyen csapatösszevonási tevékenység, de a szovjet nagykövet erre nem volt hajlandó és a Szovjetunió megismételte a vádat.

² UNEF I.: First United Nations Emergency Force: Az ENSZ Első Rendkívüli Hadereje, ami az arab és az izraeli csapatok szétválasztására alakult békefenntartó misszió volt és 1957 óta állomásozott a Golán-fennsíkon valamint a Gáza-övezetben.

³ A „szuezi győző” Moshe Dajan hadügyminiszter lett, és a szélsőjobboldali Begin is a kormány tagja lett. Ilyen összetételű kormány mellett nem csoda, hogy Izrael nem várt türelmesen, hanem háborúba indult.

szovjet befolyás érvényesült, több ezer szovjet katonai tanácsadó áramlott az arab országba (J. Nagy [1997]).

1970 első hónapjaiban ismételten állandósultak a fegyveres konfliktusok egyik oldalon Izrael, illetve Egyiptom – Szíria – Jordánia között, Szovjetunió növelte fegyverszállításait a Közel-Keletre. Az amerikai államtitkár, William Rogers, tervének többszöri átdolgozás utáni legutolsó verzióját 1970. július 24-én nyújtotta be, Egyiptom pedig végül elfogadta a tűzszüneti javaslatot, ez nagy visszatetszést keltett több arab országban is (Magyarics [2000]).

1970 szeptemberében Nasszer meghalt, utóda Szadat lett. A Szovjetunió kijelentette, a személycsere nem befolyásolhatja a két ország közti kitűnő viszonyt, ám tartottak a változástól, hiszen gyakorlatilag az egész közel-kelet politikájuk Nasszer személyére épült, s mint utóbb kiderült félelmük jogos volt. (Dawisha [1979]) Az 1971 májusában aláírt szovjet-egyiptomi barátsági szerződés csupán késleltette a viszony romlását, s 1972 júliusában Szadat kijelentette, hogy a Szovjetunió vonjon ki minden katonai személyzetet és fegyverzetet Egyiptomból, ellenkező esetben azok egyiptomi birtokba és irányítás alá kerülnek. A legfejlettebb fegyverzetet, valamint a katonai tanácsadók és személyzet túlnyomó többségét kivonták az országból. Szadat magas szintű tárgyalásra hívott fel, amelyet azonban a szovjetek elutasítottak (Daigle [2004]).

1973-ban Szadat és Hafez Asszad szíriai elnök úgy döntöttek, hogy fegyveres erővel próbálják Izraelt visszakényszeríteni az hatnapos háborút megelőző határok mögé. 1973. október 6-án Jom Kippúr napján,⁴ a legnagyobb zsidó ünnepen Egyiptom és Szíria meglepetésszerű támadást indított Izrael ellen, kezdetben rendkívül sikeres volt az arab offenzíva, Szíria a Golán-fennsíkon tört előre, Egyiptom áttörte a Bar Lev védelmi vonalat. (Oszetzky [1984]) Az Egyesült Államok kezdetben nem sietett Izrael megmentésére, ugyanis az olajfegyver bevetésétől tartva a NATO-szövetségesek nagy többsége nem engedélyezte, hogy amerikai légierő a szállítás lebonyolításához és üzemanyag-felvételhez igénybe vegyen európai támaszpontokat. Az olajbojkottól való félelem erősebbnek bizonyult, mint a szövetségesi szolidaritás, végül Portugália mégis engedélyt adott területének ilyen célú igénybevételére. Az enyhülés tendenciái miatt a Szovjetunió is hezitált az Egyiptomnak nyújtandó segítségnyújtás tekintetében (Kissinger [1999]).

Október 13-ától már több ezer tonna fegyver és lőszer érkezett Izraelbe, ami lehetővé tette az izraeli ellentámadást Damaszkusz felé, ám a szovjet fenyegetés következtében leálltak a hadműveletek. Kissinger Moszkvába látogatott, ahol egy tűzszüneti megállapodást dolgoztak ki, amit október 22-én az ENSZ BT 338. határozataként⁵ fogadtak el.

Háború után az amerikai diplomácia hathatós közbenjárására izraeli-egyiptomi csapatszétválasztási egyezményt írtak alá, majd ENSZ – békefenntartók által biztosított ütközőzónát hoztak létre. A Sínai I. Egyezmény kivonta az izraelieket a Szezi-csatorna nyugati partjáról, és csökkentette a teljes izraeli visszavonulást követelő arab nyomást. Szadat elfogadta egy második részleges és egy külön egyezményt, Sínai II egyezményt is, ezáltal Egyiptom ugyan még több területét nyerte vissza, de csak jelképes katonai erőt állomásoztathatott a Sínai-félszigeten (Kissinger [1999]).

⁴ Az engesztelés napja a zsidó vallásban, sőt abban az évben erre az időszakra esett a Ramadán hónapja is, ami végképp valószínűtlenné tette a háború veszélyét mind Izraelben, mind a nyugati világban, így az erről szóló hírszerzési jelentéseket is semmibe vették. Hiába figyelmeztették a szovjetek a Moszkvában tárgyaló amerikai delegációt a háború veszélyére, az amerikaiak is elhessegették a háború gondolatát.

⁵ A 338. számú BT-határozat a 242. számú BT határozat betartására, tűzszünet elfogadására és nemzetközi részvétellel történő békekonferenciára hívott fel.

1976. március 4-én Szadat felmondta a Szovjetunióval 1971-ben kötött barátsági és együttműködési szerződést. Ezzel a szovjet-egyiptomi kapcsolatoknak vége szakadt az időszakban.

2. A détente hatása az egyiptomi–szovjet viszonyra

Már az 1950-es évek végére kialakult egy párhuzam a Szovjetunió – Egyesült Államok, Egyiptom – Izrael ellenségeskedésben, mindkét szuperhatalom támogatta térségbeli kliensállamát, akik összecsapása szinte állandóan fenyegette a térség nyugalmát. Az 1960-as évek végére, az 1970-es évek elejére azonban az enyhülés tendenciája jellemezte a két szuperhatalom viszonyát, amit azonban nem követett enyhülés az arab-izraeli konfliktusban. Ez a „fáziskésés” a törekeny détente-ot fenyegető problémákat okozott, helyi háborúk veszélyét a térségben.

A hatnapos háború után a közel-keleti kérdéssel foglalkozó rendkívüli közgyűlési ülést hívtak össze az ENSZ-ben. A szovjet kormány arra akarta felhasználni a Közgyűlést, hogy demonstrálja az arab országokhoz fűződő barátságát, és így ellensúlyozza néhány arab állam kritikáját, miszerint katonailag nem támogatták az arabokat a háború alatt. A szovjetek emellett reménykedtek abban, hogy olyan megállapodást érnek el az Egyesült Államokkal, amely korlátozná mindkét szuperhatalom kötelezettségeit bármilyen jövőbeli közel-keleti konfliktusban, és szintén segíti az arab államok lábba állását. Ezen okokból találkozott a szovjet miniszterelnök, Koszigin Johnson elnökkel Glassboro-ban 1967. június 23-án.

A Szovjetunióknak egyre kényelmetlenebbé vált a szövetségi viszony, s bár fontos volt számára egy megbízható kliens léte a régióban, ám a szuperhatalmi helyzet prioritással bírt az egyiptomi-szovjet viszony felett. A Szovjetunió már nem támogatta Egyiptom háborús elképzeléseit. A SZKP XXIV. kongresszusán 1971 márciusában hivatalosan szovjet politikai célkitűzéssé tették az enyhülés politikáját (Vaagan [1982]). Egyiptom észlelte, hogy a Szovjetunió segítségével már nem érheti el fő célját, az 1967-ben elvesztett területek visszaszerzését, hiszen Moszkva bizonyosan nem gyakorolt volna nyomást sem az Egyesült Államokra, sem Izraelre, az egyiptomi célok elérésének érdekében. Szovjet nézőpontból egy új közel-keleti háború semmiképpen nem lett volna előnyös, hiszen bármilyen helyi összecsapás, melyben az arab katonák kezükben szovjet fegyverekkel harcolnak Izrael ellen, felforgató hatása lett volna a SALT-tárgyalásokra⁶. Emellett a kialakult status quo tökéletesen megfelelt a szovjet vezetőknek, hiszen amíg Izrael ellenőrzése alatt tart korábbi egyiptomi területeket, addig a szovjetek igazolhatják jelenlétüket, sőt annak kiterjesztését a régióban.

Az 1971-es indiai-pakisztáni háború fiaskója után az Egyesült Államok elhatározta, hogy nem enged a Közel-Keleten hasonló kudarcot⁷, ezért Nixon és az amerikai kormányzat kinyilvánította, hogy növeli fegyverszállításait Izraelbe, emellett figyelmeztette a Szovjetuniót, hogy az enyhülés folyamata szenvedhet csorbát, ha Moszkva nem mutat önmérsékletet a Közel-Keleten (Magyarics [2000]).

1972 májusában Brezsnyev és Nixon Moszkvában találkoztak. A Szovjetunió tüntetőleg a moszkvai csúcs előtt öt nappal szállított nagyobb mennyiségű fegyvert, amit ráadásul magas rangú szovjet tisztségviselők kísértek, ezzel kívánták demonstrálni közel-keleti befolyásukat az Egyesült Államok előtt. Moszkvában a felek megállapodtak, hogy a Közel-Keleten a feszültség csökkentésére törekszenek, megakadályoznak minden fegyveres összeütközést a területen, és a 242. számú határozat talaján álló tárgyalásos rendezését támogatják az arab-

⁶ 1969-től kezdődött meg a SALT- forduló Helsinkiben a stratégiai fegyverek korlátozásáról.

⁷ Az 1971-ben zajló indiai-pakisztáni az amerikai támogatással bíró Pakisztán vereségével zárult, a szovjetek által támogatott India győzelmével Banglades kikiáltotta függetlenségét.

izraeli konfliktusnak. Ez a megállapodás a szadati agresszív külpolitika támogatását tette lehetetlenné a Szovjetunió számára (Dawisha [1979], Vaagan [1982], Sadat [1978]).

1973 júliusában Brezsnyev az Egyesült Államokba látogatott Nixon elnök meghívására, ahol szerződést írtak alá a nukleáris háború megakadályozásáról. Ebben az évben zajlott a NATO-Varsói Szerződés csúcs is a közép-európai haderő- és fegyverzetcsökkentés tárgyában, majd 1973 júliusától kezdetüket vették az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet ülései Helsinkiben (Büky [2001]).

Felmerül kérdés, hogy hogyan tudták összeegyeztetni a szuperhatalmak a növekvő egyiptomi és izraeli fegyverszállításokat ezzel a szituációval, és a fenn hirdetett enyhülési politikával.

1973-ban eljött a negyedik arab-izraeli háború is, és az enyhülés ellenére sokkal veszélyesebb, nukleáris konfrontációval fenyegető helyzet állt elő, mint az azt megelőző helyi háborúkban. Az arab pozícióvesztést érzekelve a szovjetek felszólították a környező arab államokat szovjet fegyverzetük a háborúzó arab felek részére történő átadására, mire az amerikaiak is növelték fegyverszállításaikat Izraelbe. A háború eszkalálódásától tartva mindkét szuperhatalom egyetértett abban, hogy a BT azonnali tűzszünetre szólítsa fel a szembenálló feleket. A háborúzó arab országok katasztrofális helyzetét látva a Szovjetunió tartott attól, hogy elveszti hitelességét arab kliensei között, ha nem tesz valamit, így egyoldalú beavatkozással fenyegette meg az Egyesült Államokat. Válaszul Nixon elnök, a szovjet hadianyagszállításokat és csapatmozgásokat jelentő félreérthető hírszerzési információkat látva, az egész világra kiterjedően elrendelte a 3. fokozatú nukleáris készültséget. Ez a lépés kissé megtépázta a détente folyamatát. A Szovjetunió talán azért volt ilyen magabiztos, mert az 1972-es SALT I. egyezmény biztosította a stratégiai erőegyensúlyt, a szovjet haderőfejlesztés pedig igen nagy arányban folyt ebben az időszakban (Büky [2001], Oszetzy [1984]).

1973. december 22-én összeült a genfi konferencia az ENSZ égisze alatt, ám sikertelenül zárult a találkozó a szír részvétel hiánya és a közelgő izraeli választások miatt. Ekkor vette kezdetét Kissinger ingadiplomáciája az arab országok és Izrael között, melynek köszönhetően a Szovjetunió háttérbe szorult a közel-keleti helyzet megoldásának folyamatában, valamint a későbbiekben Egyiptommal fenntartott viszonya is a holtpontra jutott (Magyarics [2000]).

Nixon 1974. augusztusi lemondásának nem volt közvetlen hatása az egyiptomi-szovjet viszonyra, azonban októberre láthatóvá vált, hogy az Egyesült Államok nem ért el továbblépést az arab-izraeli vita rendezésében, ezért Szadat elnök Moszkvába küldte Ismail Fahmy egyiptomi külügyminisztert, hogy újfent erősítsék a szovjet-egyiptomi kapcsolatokat és felújítsák a szovjet fegyverszállításokat (Dawisha [1979]).

1974 novemberében Brezsnyev és Ford találkoztak Vlagyivosztokban, hogy többek között a közel-keletről tárgyaljanak, a helyzet nem volt túlságosan stabil, hiszen a két szuperhatalom rivalizált egymással Egyiptomban, ebben az időszakban. (Freedman [1978])

Kissinger közvetítésével Egyiptom megnyitotta a Szezi-csatornát 1975-ben⁸ és Izrael fokozatosan kiürítette a Sínai-félszigetet. A szovjetektől való végleges szakítás 1976-ban következett be, mely után vizsgálatom tárgyát már nem képező, de olyan jelentős folyamatok zajlottak, amelyben végérvényesen az amerikaiak mellett tette le voksát az egyiptomi politikai elit.

⁸ 1967 és 1975 közt a csatorna használhatatlan volt az 1967-es háború okozta károk, és a csatorna két partján zajló felmorzsoló háború következtében. A szezi-csatorna helyett így afrikai partjait megkerülve folytak a tengeri szállítások.

3. Nasszer és Szadat elnökségi periódusának összehasonlítása egyiptomi-szovjet relációban

3.1. Személyiségi és vallási-ideológiai aspektus

Egyiptom két vezető politikusának személyisége, vallási és ideológiai irányultsága nagyban befolyásolta az egyiptomi-szovjet viszonyt a tárgyalt időszakban, ezért foglalkozom külön fejezetben e témával. Mindkét államférfi személyisége rányomta bélyegét a korszak történelmére, s a nagyhatalmak Egyiptommal fenntartott viszonyára.

Nasszer és a róla elnevezett irányzat, a nasszerizmus „az arab nép egy nemzetként való kezelését, és az arab országok Kairó központtal történő egyesítését tűzte napirendre” (Csicsmann [2000], 14). Nasszer szakítani kívánt országa múltjával, a pánarab nacionalizmus híve volt, ahogyan Büky Barna írta: Nasszer „minden törekvése, amely az arab világ vezetésére, a csatorna ellenőrzésére, vagy akár a zsidó állam felszámolására irányult, csupán eszköze volt egy közel-keleti egyiptomi hegemonia megteremtésének.” (Büky [2001], 130).

A vallást tekintve a Zaím, vagy vezető, ahogyan Nasszert emlegették az arab világban, az iszlámnak nem kívánt politikai szerepet adni, sokkal inkább a hadsereg helyezett a hangsúlyt. Az 1950-es évek közepétől kezdődő aktív semlegessége, majd az ebből kinövő el nem kötelezett politika⁹ párosult azzal a radikális nacionalizmussal, melynek alapja az volt, hogy Nasszer véget akart vetni országa régóta tartó nyugat-alárendeltségének, és helyreállítani az arab identitást, valamint újtárá indítani országa független nemzeti gazdasági fejlődését. Nasszer az arab világ új Szaladinnjának tekintette magát (Roskin-Coyle [2004]).

Nasszer A forradalom filozófiája című művében kifejtette: „Kairó a központja az arab világ, Afrika és a muzulmán világ három koncentrikus körének, így Egyiptomnak mindhárom régióban meghatározó szerepet kell játszania”¹⁰.

Nasszer jó barátja, Haszanein Heikal kifejtette művében: a Közel-Keleten a fő ellentmondás az imperializmus és az arab nemzeti felszabadító mozgalmak között feszült, és mivel a Szovjetunió és az arab nemzeti mozgalmak közös ellensége az imperializmus. Nasszer kifejtette, hogy csak az az antiimperialista harc lehet eredményes, mely a haladó arab országok és a Szovjetunió összefogásán alapul (Haszanein Heikal [1973], Nasszer [1957]).

Ez a nyugat-ellenesség azonban nem jelentett egyértelmű szovjet elkötelezettséget. Nasszer a kommunizmust végig iszlám- és nemzetellenes ideológiának tartotta. Nasszer feloszlatta a kommunista pártokat Egyiptomban, majd az Egyesült Arab Köztársaság idején¹¹ Szíriában is, kommunista politikusokat börtönöztek be. A Szovjetunió bár elítélte Nasszer tettét, kinyilvánította, hogy az arab állam belügyeinek tekinti a kommunistákkal szembeni bánásmódot, ezzel nagy sikert aratva a térség egyéb arab államaiban is. Nasszer 1965-ben létrehozta az Arab Szocialista Uniót (ASU), a szocialista célokat a Nemzeti Chartába foglalták össze, melyben ugyan elismerték az osztályharcot, de a társadalmi ellentéteket békés eszközökkel kívánták megoldani (Heikal [1973], Benkes [1998]).

⁹ Az el nem kötelezett államok mozgalmában Nasszer létfontosságú szereppel bírt, az arab világ egyszemélyű képviselője, hatalmas tekintély volt, ám a tanulmányozott időintervallumban szerepvállalás a mozgalom alakításában háttérbe szorult, ezért nem kívánok részletesen kitérni e témára.

¹⁰ Nasszer merész tervei szerint Egyiptom, Szudán és Belga-Kongó uniójából egy a Földközi-tengertől Dél-Atlanti-óceánig tartó szuperállam születik majd meg..

¹¹ 1958 és 1961 között Egyiptom és Szíria rövid ideig egy államot alkottak, Egyesült Arab Köztársaság néven, amelyhez egy ideig Jemen is csatlakozott. 1961-ben azonban a szír politikai elit megalácolta Nasszer egységesítő törekvéseit, és kilépett a föderációból.

Már a Nasszer-adminisztráció korai szakaszában is nőtt az állami szektor súlya a nemzetgazdaságban. Ennek oka véleményem szerint azonban nem a szocialista ideológia iránti vonzódásban keresendő, hanem abban, hogy Egyiptom, mint ténylegesen újonnan függetlenné vált harmadik világbeli ország, és mint ahol a népességnövekedés a gazdasági növekedésnél jóval nagyobb arányú, kénytelen volt központi irányítás alá vonni a gazdaságot, a jobb disztribúció végett, s erre akkor elsősorban a szocialista modell állt rendelkezésre. Ennek ellenére a mezőgazdaságban az állami szektor súlya alacsony maradt, sőt itt a magánszektor kiszélesítése folyt.

A hat napos háborúban minden kétséget kizáróan katasztrofális vereséget szenvedett el az arab világ, ami útjára indította az iszlám új reneszánszát, a reislamizáció folyamatát. Az 1967-es vereség okát sokan a nacionalizmusban, mint nyugatról importált ideológiában vélték megtalálni, s véleményük szerint az ezekre épült társadalmi rendszerek vallottak kudarcot. (Vatikotis [1997])

Az 1967-es háború kudarca után a Szovjetunió iránti mélyebb elkötelezettség korszaka köszöntött be, melyben Nasszer az el nem kötelezettségi politika gyakorlatának feladására kényszerült, így elvesztette vezető szerepét az arab világban, de Egyiptomban fennmaradt hatalma. Benkes Mihály szerint Nasszer, „miután éveken keresztül sikeresen megtartotta az egyensúlyt a szuperhatalmak között, immár maximálisan a Szovjetunióra volt utalva” (Benkes [1998]).

Nasszer szovjet függősége Titóval való barátságát is tönkretette, aki megsértődött azon, hogy Egyiptom nem tiltakozott a prágai tavasz leverése ellen. Nasszernek alkalmazkodnia kellett a Szovjetunióhoz ideológia tekintetében is, elkötelezettséget mutatott a tudományos szocializmus felé (Vaagan [1982], Freedman [1978]).

Ez az elkötelezettség azonban csak látszólagos volt, Nasszer a szovjet katonai – politikai befolyásra, mint időleges szükséges rosszra, egy nagyobb jó, az 1967-ben elvesztett területek majdani visszaszerzéséhez létfontosságú eszközre tekintett.

Nasszer elnökségének utolsó három évében az egyiptomi nép elégedetlensége megingatta a kormányzatot, a rendszerváltó forradalmárok közül Nasszeren kívül mindenkinek el kellett hagynia a politikai életet, Nasszer az arab világ emblematikus figurájává, Egyiptom nemzeti emlékművévé vált. Nasszer a saját kezébe összpontosította Egyiptom fő erőforrásait, személyesen felügyelte a fegyveres erők újjászervezését, ám a kormányzati szférában felütötte a fejét a korrupció és a rendszer erkölcsi hanyatlásnak indult.

Nasszer halála után Szadat hatalomra kerülésekor az Arab Szocialista Unió által kiadott nyilatkozatban még arról írtak, hogy Nasszer egyesítő törekvéseit folytatni kell, erősíteni a kapcsolatot a Szovjetunióval. Szadat 1970. október 6-án elmondott beszéde is ezt a vonulatot tükrözte, így Nasszer elveinek követését hangsúlyozta, vagyis az arab egység megteremtését, nemzete ellenségeinek semlegesítése, nemzeti felszabadító mozgalmak támogatását, az el nem kötelezettség fenntartását a blokkok között (Keasing [1970]).

Szadat ezt követő cselekményei azonban már mást tükröztek. Szadat tanult Nasszer hibáiból, felismerte, hogy Egyiptom túlságosan függővé vált Szovjetuniótól, valamint, hogy az Egyesült Államok befolyása a térségben létfontosságú ahhoz, hogy a háborúkba és az abból fakadó szegénységbe belefáradt egyiptomiak élhető és hosszantartó béke-megállapodást érjenek el fő ellenségükkel, Izraellel. Szadat ezért szándékosan rontotta a kapcsolatokat Moszkvával. (Roskin – Coyle [2004], Kereszty [1982]).

Szadat életrajzi művében azt írta, hogy Nasszer és ő az elvek terén nem különböztek, azonban a módszerek terén nagyon is. Szadat úgy érezte, hogy meg kell változtatnia a kormányzás módszerét és az általa önkényuralminak tekintett rendszert¹² (Sadat [1978]).

Szadat Nasszerrel ellentétben reálpolitikus volt, közeledni kívánt a nyugathoz, és úgy gondolta, hogy az 1967-ben elvesztett területek visszaszerzéséhez egy újabb háború szükséges, amelyben Egyiptomnak legalább részleges katonai sikereket kell felmutatnia. Ehhez a stratégiához szüksége volt a Szovjetunióra, ugyanakkor meg is kellett szabadulnia tőle. Szadat tulajdonképpen a Szovjetuniót bírálva - kritizálva építette fel saját presztízsét, a szuperhatalmat okolta Egyiptom 1970-es évekbeli problémáért. Szadat már nem hitt a marxizmus és az egyiptomi szocializmus egybevágásában, úgy gondolta, hogy a szocializmus és az iszlám összeegyeztethetetlen. Emellett sokkal inkább hívő muszlim volt, mint a laikus eszmeiségűnek titulált Nasszer (Dawisha [1979], Kereszty [1982]).

Szadat személyiségének fontos része antiszemizmusa, fiatal korában Hitlert tekintette példaképének, de azáltal, hogy ezt a későbbiekben hazai és nemzetközi porondon is őszintén bevallotta, kivédte a lehetséges támadásokat ez ügyben (Eidelberg [1980]).

Éppen ezen okok miatt találok rendkívül érdekesnek, hogy végül egy meggyőződéses muszlim ember, pontosan a már említett reiszlamizáció korszakában, egyezett ki az iszlám fő ellenségének kikiáltott Izraellel, magára haragítva ezzel az egész hívő iszlám világot.

Összegzésként elmondható, hogy mind vallási, mind a szocializmushoz való viszonyulásban homlokegyenest ellentétes vonulatot követett a két politikus, mely nemcsak a történelmi események általi determináltságnak, de a két vezető különböző személyiségének is betudható volt. Azonban látnunk kell azt, hogy mindkét vezető eszközként tekintett a Szovjetunióra, de amíg Nasszer alternatív lehetőségek híján nem mert olyan lépésekre gondolni, ami a szovjetek támogatásának elvesztését okozhatta volna, addig Szadat már meg merte kockáztatni a Szovjetuniótól való eltávolodást a fő cél, az 1967-ben elvesztett területek visszaszerzése érdekében.

3.2. Belpolitikai és gazdasági aspektus

3.2.1. Belpolitika

Egyiptom Nasszer elnökségének utolsó három éve alatt kliensállammá vált, a Szovjetunió közel teljhatalommal rendelkezett az ország védelméről. Ezzel Egyiptom egy nem kívánt függő helyzetbe került. A Szovjetunió vezetői kijelentették, hogy Egyiptomnak meg kell erősítenie elkötelezettségét a tudományos szocializmus mellett, mert véleményük szerint ez volt a fejlődés előfeltétele (J. Nagy [1997]).

Az 1967-es vereség eredményeképpen az egyiptomi nép megkérdőjelezte a forradalom vívmányait, elvesztette bizalmát az egyiptomi hadseregben, megkérdőjelezte a döntéshozatal folyamatának hatékonyságát, magát az egész arab szocializmust, főleg a baloldal kritizálta Nasszer arab politikáját. Az értelmiségi rétegek hatékonyabb és képzetesebb embereket szerettek volna látni a felelős kormányzati pozíciókban. (Stephens [1971]).

Minden az országban található külföldi tulajdont államosítottak, a politikai struktúrában az egypártrendszer kiépítése kezdődött meg az antiimperialista diktatúra szellemében, eltávolították a Szovjetunió kritikussait. Ez 1968-ra nagyobb politikai- és sajtószabadságot

¹² Szadat elrendelte, hogy minden telefonlehallgatást le kell állítani, véget kell vetni a koncepciók pereknak, amelyek Nasszer gyanakvó természetének eluralkodása miatt napi rendszerességgé váltak, be kell zárni a sivatagi koncentrációs táborokat, kínzókamrákat.

követelő mozgalmakat indukált¹³, melyre válaszul Nasszer meghirdetett egy programot, melynek célja a személyi szabadság kiterjesztése¹⁴ (természetesen azért nem a pluralizmus keretében), de az ASU-n¹⁵ belül engedélyezett különféle szárnyakat, emellett reformokat hirdetett meg. Az Arab Szocialista Uniót szabad választásokkal szervezték újjá. A Nemzetgyűlés megkezdte az állandó alkotmány körvonalazását. A szovjet sajtó eufórikusan fogadta a programot (Freedman [1978], Stephens [1971]).

Mindazonáltal Nasszer reformjai rendkívül óvatosak voltak, csak addig a határig volt hajlandó elmenni, ami még nem veszélyeztette saját személyes hatalmát. A Szovjetunió észlelte a reformok mérsékelt szintjét, hogy a kezdeményezések a társadalmi-gazdasági rendszer felszínét karcolgatták csupán. A programnak köszönhetően viszont 1968-ban létrejött egy kifejezetten szovjetbarát szárny az ASU-n belül, a szovjet-egyiptomi államközi kapcsolatokat pedig kiterjesztették a SZKP-ASU, azaz pártközi szintre is.

A Szovjetunió befolyásának határait azonban híven jelezte Ali Sabri, a szovjetbarát ASU-főtitkár eltávolítása székéből és házi őrizet alá helyezése. A politikus ellen olyan vádak hangzottak el, miszerint baloldali puccsot szervezett Nasszer ellen.

Szadat hatalomra kerülésével denasszerizáló politika vette kezdetét a belügyekben, száműzték Szadat kritikussait az ASU-ból és a kormányból, visszaállították a földbirtokos burzsoázia bizonyos privilégiumait, a Muszlim Testvériség¹⁶ Nasszer idején bebörtönözték tagjait szabadon bocsátották (Dawisha [1979]).

Szadat elűzte az így meglehetősen rövid időre visszatért Ali Sabrit a hatalomból, lecserélte a politikus körébe tartozó tisztviselőket, sokan közülük házi őrizetbe kerültek. Emellett növekedtek a szovjetellenes megnyilvánulások Egyiptomban, főleg a katonaság köreiből, hiszen az 1967-es háború kudarcáért a Szovjetunió a felkészületlen, képzetlen egyiptomi katonai vezetést okolta. A helyzetet rontotta, hogy az Egyiptomban tartózkodó szovjet katonai tanácsadók illetve személyzet meglehetősen izolálva éltek a helyi lakosoktól, ami nem segítette a személyes kapcsolatok kialakulását. Ezek alapján elmondhatjuk, hogy a szovjetek szerepe Egyiptom belpolitikai struktúrájának alakításában rendkívül korlátozott volt (Freedman [1978]).

A szovjet katonai tanácsadók 1972-es kiutasítását követően megromlott viszony hosszabb-rövidebb intervallumokban változtatott némiképpen az egyiptomi külpolitikán, azonban Szadat belpolitikai céljai végérvényesen átalakultak, egyensúlyt kívánt elérni a demokrácia elvei és a politikai stabilitás igénye között, valamint ösztönözni kívánta a külföldi befektetéseket megfelelő gazdasági és jogi környezet megteremtésével (Keesing [1976]).

A Szovjetunió látván, a viszony romlását, és hogy az ASU nem viszi előbbre a szovjet célok megvalósításának elérését, lépéseket tett az Egyiptomi Kommunista Párt újjáalakítására, amely 1975 augusztusában meg is történt.

¹³ 1968 novemberében halálos áldozattal járó diáktüntetések voltak, de szinte minden réteg elégedetlen volt, voltak szlogenek a szovjet, de az amerikai imperializmus ellen is, voltak, akik Izrael elleni katonai akciókra hívtak fel, és akik több politikai szabadságot követeltek. Nasszer ellenforradalminak titulálta az eseményeket, de azért párbeszédbe bocsátkozott velük, hiszen fontos volt a nemzeti egység megőrzése a Sínai-félsziget folytatódó okkupációja miatti nehéz időkben.

¹⁴ Nasszer idején tilos volt külföldre utazni, államosítások és tömeges letartóztatások történtek, egyre erősödött Nasszer gyanakvása vélt és valós ellenfelei felé.

¹⁵ Az 1965-ben alakított Arab Szocialista Unió a Nemzeti Unió helyét vette át, de már állampártként jelent meg, minden egyéb pártot betiltottak, de lehetővé tették azok tagjainak, hogy beléphessenek az új pártba.

¹⁶ 1928-ban alakult meg a szervezet, extrémista iszlám politikai erők csoportosulásáról van szó, amelynek Szadat is tagja volt, ameddig azt Nasszer be nem tiltotta, és be nem börtönözte vezető tisztségviselőit.

Az egyiptomi belpolitika alakulása véleményem szerint rendkívüli módon alárendelődött a külpolitikai céloknak és az egyiptomi-szovjet viszony éppen aktuális állásának, fordulatának, azonban ahogyan az e rövid összefoglalóból kiviláglik, a belpolitikai állapotok jelezték az egyiptomi vezetők „következő lépéseit”. Nasszer reformjainak mérsékelt voltán már látható volt, hogy szocialista irányultságú fejlődés iránti elkötelezettsége leginkább kényszerűségből fakadt, majd a Szadat denasszerizáló politika is megmutatta, hogy az egyiptomi elnök milyen új irányt kívánt adni a szovjet-egyiptomi kapcsolatoknak.

3.2.2. Gazdasági aspektus

Sztálin halála után a Szovjetunió részéről rúbeldiplomácia címszóval nagyarányú segélyezési és támogatási tevékenység folyt a harmadik világ országai felé. Egyiptom összességében az időszakban a Szovjetunió által a harmadik világnak szánt támogatások 30 %-át kapta meg¹⁷. A hosszú lejáratú szovjet hitelek¹⁸ az állami szektorban koncentráltak, annak megerősítésére szolgáltak a magánszektornal szemben. A szovjet vezetők meggyőződése ugyanis az volt, hogy az egyiptomi politikai struktúra transzformációjának nélkülözhetetlen előfeltétele a gazdasági élet szovjet modellt szerinti átalakítása. Azonban illúzióvesztés volt tapasztalható ezen célkitűzés megvalósításának értékelésekor, ugyanis az állami szektor szerepének növelése és az iparosítás túlhangsúlyozása sok más fejlődő országhoz hasonlóan itt sem érte el a várt eredményeket, hiányoztak a megfelelő erőforrások, a tőke és a műszaki lehetőségek. A szovjet rúbeldiplomácia Egyiptomban nem kecsegtetett túl nagy előnyökkel a szuperhatalom számára sem, hiszen Egyiptom nem olajkitermelő ország, az ily módon kialakult aszimmetrikus viszony csak az egyiptomi gazdaságnak nyújtott hasznokat. Egyiptom néhány helyi gyárban készült hajóval, alumíniummal tudta viszonzni a nagyfokú szovjet gazdasági támogatást (Dawisha [1979]).

1. táblázat: Felszerelések és anyagok, amelyeket a Szovjetunió az egyiptomi üzemek építéséhez nyújtott, 1955-1976

	1955	1960	1965	1970	1975	1976
Teljes szovjet export Egyiptomba	10,8	68,9	206,4	363,0	363,2	265,2
Teljes gépállomány	0,04	23,2	136,2	165,3	118,8	106,5

(millió dollárban)

Forrás: Vneshnyaya torgovlya SSSRza god , statisticheskiy obzor, Moscow (1955-76); UN Monthly Bulletin of Statistics; UN, Yearbook of International Trade Statistics (1955-76); in: DAWISHA, Karen: Soviet Foreign Policy towards Egypt, The MacMillan press, London, 1979

¹⁷ Mikor Dulles amerikai külügyminiszter hallott arról, hogy az asszuáni gátat végül szovjet segítséggel fogják megépíteni, elégedettségének adott hangot, hiszen szerinte ezáltal Egyiptom belülről bomlasztja majd a keleti blokkot, hiszen az egész blokk bevételeiből finanszírozzák az egyiptomi vezető presztízsbetűzését, ami szemet szúr majd a blokk országainak.

¹⁸ Egyiptom számára a Szovjetunió 2,5-3 %-os hitelre adott kölcsönt, 10-12 éves futamidővel, amely futamidő a projekt teljesítése után kezdődött el.

1962 és 70 között polgárháború dúlt a közeli Jemenben, amiben Egyiptom is tevékenyen részt vett¹⁹, ez meglehetősen megterhelte az egyiptomi gazdaságot, amelynek nagy szükség lett a szovjet segítségre. A katonai kiadások óriási mértéke mellett romboló hatással volt a gazdaságra az izraeli csapatok által fenyegetet Szezi-csatorna mellőli településekből érkező menekültek elhelyezésének költségei; valamint a csatornából származó bevételek kiesése a csőd szélére taszította az egyiptomi gazdaságot. A területek visszaszerzése oly mértékben lefoglalta az egyiptomi nép és döntéshozók gondolatait, hogy nem tettek komolyabb erőfeszítéseket a gazdasági és társadalmi reformok előmozdítására. Egy Izraellel szembeni revansháborúra való készülődés Egyiptomban hadigazdaság bevezetését tette szükségessé.

A Szezi-csatorna bezárása és a Sínai-félszigeten található olajkészlet elvesztése akut valutahiányt eredményezett az országban. Az 1952 óta tartó fejlesztési programok lelassultak, kivéve az asszuáni gát építését. 1969 közepére az egyiptomi gazdaság némileg kezdett magára találni, ennek ellenére a nyugati államoktól továbbra sem kapott hosszú lejáratú hiteleket.

A teljes gazdasági növekedési ráta emelkedését 5 % körülire becsülték, az ipari növekedési rátáét pedig 11 %-ra. Ám a népességnövekedés drasztikus volt, fél millió fiatal lépett be újonnan a munkaerőpiacra minden évben. A kormány elkezdte ösztönözni a migrációt, de az agyszívástól való félelem korlátozta az intézkedések hatékonyságát.

Nasszer uralmának utolsó éveiben a rossz gazdasági helyzetet látva reménykedett benne, hogy az Egyiptom háborús szerepvállalását petrodollárokkal jutalmazó gazdag arab országokból beáramló segélyek, a Sínai-félszigeten olajmezők feltárása és a Szezi-csatorna újrainyitásával országa felszabadulhat a szovjet függés alól.²⁰ 1968-ban a Szovjetunió eltörölte az egyiptomi adósság felét, a másik felét pedig átütemezte, így ennek és a gazdag arab államok által nyújtott segélyeknek köszönhetően egészséges hadigazdaság köszöntött Egyiptomra. 1968-69-ben az ország először produkált kereskedelmi szufficitet az 1930-as évek óta (Freedman [1978], Vaagan [1982]).

1970 júniusára Egyiptom fizetőképessé vált, az ország iparosítása újra beindult, az ipari termelés az 1952-es szint négyszeresére nőtt.

1971-es barátsági szerződést a szovjetek a szovjetizálás egy újabb mérföldköveként emlegették, Szadat azonban csak egy olyan eszközt látott benne, amivel biztosíthatja a szovjet gazdasági és katonai támogatás folyamatosságát. Azonban a szovjet jelenlét finanszírozási terheit, a katonai kiadásokat, a szovjet tanácsadók költségeit mind kemény valutában kellett fizetnie Egyiptomnak, ami óriási terhet rótt az ország gazdaságára és a szovjet jelenlét felszámolásának egyik, ha nem is a fő okát szolgáltatta.

Szadat meghirdette a nyitás politikáját (infithah) a nyugati országok felé, főként az Egyesült Államok irányába. Felszámolta az állami szektort, szabad teret adott a liberális piacgazdaságnak. 1971 szeptemberében egy olyan törvény lépett életbe Egyiptomban, amely garanciát adott a külföldi befektetéseknek ennek következtében megindult a külföldi tőke beáramlása. A szovjetek a gazdasági segélyek megkurtításával próbálták meg nyomást gyakorolni a kairói kormányzatra (Kereszty [1982]).

Az 1973-as háború után Rockefeller Egyiptomba érkezett és kinyilvánította azon szándékát, miszerint számos bankot kíván alapítani az országban, valamint dicsérte Szadat a kapitalizmus újbóli meghonosítását célzó politikáját. Egyiptomnak továbbá segítséget ígért az Egyesült Államok az atomenergia békés felhasználásra történő kifejlesztéséhez.

1974. október 10-14-én az egyiptomi külügyminiszter Moszkvába látogatott az egyiptomi adósságok átütemezésének kérésével. Ezenkívül tárgyaltak egyiptomi ipari projektek szovjet

¹⁹ Nasszer 75000 fős haderőt vezényelt Jemenbe a baloldali gerillák támogatására, ez volt Kairó Vietnáma, ami Egyiptom és Szaúd-Arábia kapcsolatának romlásához vezetett.

²⁰ Természetesen ezen lehetőségek csak az említett területek visszaszerzésével váltak volna elérhetővé.

segítséggel történő megvalósításának lehetőségéről, a genfi konferencia felújításáról, valamint a palesztinok helyzetéről. A megbeszélés igazi eredmények nélkül zárult. Az egyiptomi jó szándékot demonstrálva Brezsnyev pártfőtitkárt meghívták Kairóba, aki betegsége hivatkozva már nem tett eleget a meghívásnak (Freedman [1978]).

Több mint valószínű azonban, hogy a nyugati kapcsolatkeresés és Szadat egyre gyakoribbá váló bírálatai nem használtak sem Brezsnyev egészségügyi állapotának, sem az egyre keményebb követeléseket megfogalmazó arab országgal való kapcsolatnak.

Szadat már nem csak a fegyverszállítások elégtelensége miatt bírálta a Szovjetuniót, hanem az egyiptomi adósságok további finanszírozásának megtagadása miatt is, ami Egyiptomot rendkívül rossz gazdasági helyzetbe sodorta. A beáramló külföldi tőke miatt drasztikusan megnőtt az infláció az országban, amely 1975 végére már meghaladta az évi 30 %-ot, így Egyiptomnak egyre nagyobb problémát okozott az adósságok visszafizetése. 1975. december végére Egyiptom nem katonai jellegű adóssága meghaladta a 7000 millió dollárt, amelyből a Szovjetunió része 4000 millió dollárt tett ki. Emellett a Moszkvának fizetendő katonai jellegű adóssága a 7000 millió dollárt is elérte. (Dawisha [1979]) Az egyiptomi adósság eltörlésére vagy átütemezésére felhívó kérelem visszautasítása jelentette az egyik legnagyobb törést a két ország kapcsolatában.

1976. március 14-én az egyiptomi parlamentben beszédében Szadat egyoldalúan felmondta az 1971-es szovjet-egyiptomi barátsági szerződést, döntése mellett úgy érvelt, hogy a viszony „tökéletes holtpontra” jutott, miután Szovjetunió nem látta el Egyiptomot kellő mennyiségű és minőségű fegyverekkel, nem fogadta el a moratórium iránti kérelmet, sőt még kamatot is követelt a szörnyű gazdasági helyzetben lévő országtól. (Keesing [1976])

Az elemzésből látható, hogy a szovjet-egyiptomi gazdasági viszonyt az időszakban a szovjet oldalon a bár folyamatos, de a diplomáciai fordulatokat követő mértékű támogatás, egyiptomi oldalon pedig a növekvő elégedetlenség, az egyre hangosabb követelőző retorika jellemezte. Nasszernek még nem lehetett oka panaszra a támogatások tekintetében, de Izrael egyre növekvő amerikai felfegyverzése és támogatása Egyiptomban is hasonló igényeket keltett, amit azonban az enyhülés folyamatát dédelgető szovjet elit nem akart kielégíteni. A két korszak közötti támogatáspolitikai különbséget azonban leginkább a kapcsolatok katonapolitikai aspektusa szemlélteti igazán. Összességében megállapítható, hogy gazdaságpolitika tekintetében Nasszer halála és Szadat hatalomra kerülése fordulópontra volt, igaz ez a váltás a gazdaságban csak az 1971 végén, 1972 elején volt érezhető, az állami szektor háttérbe szorításával, a külföldi befektetések nagyarányú ösztönzésével valósult meg.

Vizsgálódásomat a katonapolitikai aspektus irányába is kiterjesztettem, amely, lévén Egyiptom hadigazdaság a tárgyalt időszak nagy részében, a gazdasági kapcsolatok alakulásához igen szorosan hozzátartozik.

3.2.3 Katonapolitikai aspektus

A hat napos háború utolsó napján levél érkezett Kairóba a szovjet vezetéstől, amelyben ígéretet tettek, hogy segítenek az újjáépíteni az egyiptomi hadsereget és minden területen támogatni kívánják Egyiptomot. A szovjet gesztus mindenekelőtt azt a széles körben elterjedt vádat kívánta ellensúlyozni, miszerint a háború alatt a szovjetek magukra hagyták az arab országokat. A szovjetek minden úton-módon szerették volna demonstrálni az arab világhoz fűződő jó viszonyukat és szövetségesi hűségüket, eltekintve természetesen a katonai akciótól és az Egyesült Államokkal történő konfrontációtól. Podgorny elnök Kairóba ment, hogy megvitassák a katonai és gazdasági segítséget, valamint a diplomáciai lehetőségeket. Az egyiptomiak sürgették a szovjet fegyverszállításokat és szovjet hadihajók tüntetőleg megjelentek Port Szaidban és Alexandriában (Stephens [1971]).

1967 késő őszeré Szovjetunió már 80 %-ban pótolta a hatnapos háborúban megsemmisült hadi felszerelést, 1969-re pedig már teljesen újrafelfegyverezte (gyakorlatilag ingyen) az egyiptomi haderőt, cserébe a Szovjetunió használhatta Egyiptom légi és vízi bázisait. 15-20 ezer szovjet „katonai tanácsadó” érkezett az országba. Moszkvából Zakharov tábornokot küldték ki az egyiptomi hadsereg újrastrukturálására és kiképzésére, minden dandár mellé kirendeltek egy szovjet tanácsadót, a legmagasabb rangú egyiptomi katonatisztek pedig a Moszkvai Hadi Akadémián képezték tovább. A Szovjetunió egyre nagyobb befolyásra tett szert az egyiptomi hadsereg felett, ez elősegítette, hogy ellenőrizhesse Egyiptom háborúviselési képességét.²¹ A katonai jelenlétnek köszönhetően Egyiptomban a szovjetek közvetlen befolyással rendelkeztek a régió eseményeibe, sem az arabok, sem az izraeliek nem indíthattak nagyobb támadást anélkül, hogy tekintetbe vennék a szovjet bevonódás lehetőségét. A szovjet célkitűzések így meglehetősen ellentmondásosak voltak az egyiptomi hadsereg felé, fel akarták készíteni olyan mértékben a haderőt, hogy egy háborúban komoly győzelmi esélyekkel rendelkezzenek, de emellett megtették minden elképzelhető azért, hogy megakadályozzák a háborút (Freedman [1978]).

Ezért sokak szerint a szovjet tanácsadók 1971-es eltávolítása így éppen a későbbi háború első lépésének tekinthető, ám minden kétséget kizáróan ez a durva diplomáciai manőver a későbbiekben mentesítette a Szovjetuniót a közvetlen felelősség alól, ami így nem tett kárt a détente törékeny állapotában.

2. táblázat: A szovjet-egyiptomi fegyverkereskedelem az 1955 és 1976 közötti időszakban

	1955-59	1960-66	1967-73	1974	1975	1976
Teljes szovjet fegyverexport						
A VSZ kivételével	777	3115	7130	1232	1000	n.a.
Közel-Keletre	546	987	2598	849	738	155
Egyiptomba	223	536	1769	-	281	0
Teljes egyiptomi fegyverimport	3185	556	1833	-	369	73

(millió dollárban 1968-as áron)

Forrás: US Arms Control and Disarmament Agency: World Military Expenditures and Arms Transfers 1966-75 (Washington DC, 1976) p.62,78.; SIPRI: Arms Trade Registers (Cambridge, Mass.: The MIT Press, 1975) p. 154-155; SIPRI Worksheets for Soviet Arms Exports to the Middle East and for Egypt's Arms Exports, 1950-76 (Stockholm: SIPRI, unpublished papers, 1977); in: DAWISHA, Karen: Soviet Foreign Policy towards Egypt, The MacMillan press, London, 1979; valamint J. NAGY, László: Az arab országok története a XIX-XX. században, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1997

1969 tavaszára Nasszer úgy érezte, hogy az egyiptomi erő már kellően megerősödött ahhoz, hogy a passzív védelem fázisából az aktív elrettentés útjára lépjen. 1970 januárjában Nasszer felkérte a Szovjetuniót, hogy küldjön harcoló alakulatokat országába. A felmorzsoló háború idején sorozatos izraeli berepülések történtek, amik mind az egyiptomi légvédelem

²¹ A 2. táblázatban látható a Szovjetunió fegyverszállításainak mértéke az időszakban, ugyanezen táblázaton jól megfigyelhető a szovjet-egyiptomi viszony romlása is, melyet a táblázat csökkenő számai jeleznek az 1974-es évtől.

hiányosságait mutatták. A szovjet műszaki segítségnyújtásnak köszönhetően 1970 márciusára Egyiptom már korszerű szovjet eredetű légvédelmi rendszerrel bírt (SAM-3), amit szovjet személyzet kezel, és ezt a jogot nem szívesen adta volna ki a kezéből a szovjet vezetés. Ez a nagyarányú felfegyverzés már megkérdőjelezte mind az egyiptomi, mind a szovjet békés szándékokat a térségben (Vaagan [1982], Stephens [1971]).

A felőrlő háborúban 200 szovjet pilóta harcolt a csatorna felett, 12-15000 fős személyzet irányította a föld-levegő rakéták indítását. Ez volt az első szovjet katonai szerepvállalás harmadik világbeli hivatalosan nem kommunista országban, ami így ellentmondásos volt a hivatalos szovjet politikával, ami a politikai rendezést, és szuperhatalmi szinten pedig az enyhülés fenntartását támogatta.

Az anyagháborúban elvesztett óriási hadianyag mennyiséget a Szovjetunió csak 1973-ban pótolta, amivel Szadat szerint a Szovjetunió büntette Nasszert, amiért beleegyezése nélkül kezdett a háborúba (Sadat [1978]).

Az 1967-es háború után az 1973-as háborúban is közvetlen beavatkozással fenyegette meg Moszkva Washington, hogy ha Izrael nem vet véget a katonai műveleteknek, akkor a Szovjetunió egyoldalú lépéseket fog tenni, ezzel eleget tett az 1971-es barátsági szerződésben vállalt kötelezettségének is.

A jom kippúr háború után a Szovjetunió légi szállításai ismételten megnövekedtek az egyiptomi hadsereg újrafelfegyverzése céljából. A szovjet-egyiptomi viszony romlásával azonban a szállításokat nagyban csökkentették, 1974-ben 118 millió dollárra esett le az előző évi 655 millió dollárról az Egyiptomba exportált fegyverek és katonai felszerelések értéke (Dawisha [1979]).

Ezután Egyiptom próbálkozott a fegyverbeszerzési forrásainak diverzifikálásával, brit és amerikai cégek kezdtek elvégezni a szovjet eredetű repülőgépeken a nagyjavítást, Kínától szereztek be alkatrészeket. 1976 elején Egyiptom korlátozott számban nyugati fegyverszállítmányokat is kapott.²²

A katonai támogatások tekintetében nagyon hasonló konklúzió vonható le, mint amit már a szovjet-egyiptomi viszony gazdasági aspektusának vizsgálatakor vázoltam, hiszen a gazdasági és katonai jellegű támogatások általában egymással párhuzamosan mozogtak. Az azonban említésre érdemes, hogy a szadati irányváltást gyorsabban követte a külföldi tőke beáramlása az országba, mint a nyugati országok fegyverszállításai, természetesen ez nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy katonai értelemben továbbra is Izrael maradt a térségbe irányuló fegyverkereskedelem fő kedvezményezettje. Itt tehát a tényleges fordulópontra inkább az 1974-es év, Nixon kairói és damaszkuszi diadalmenete jelentette, még ha Szadat már előzőleg tapogatózott is alternatív nyugati fegyverforrások iránt, amit azonban a müncheni merénylet, és az abból fakadó romló egyiptomi-nyugati viszony húzott keresztül.

3.3. Külpolitikai aspektus

3.3.1. Kapcsolat a Szovjetunióval

1967-ig Nasszer külpolitikája kifejezetten sikeresnek nevezhető, kihasználta a nagyhatalmi erőegyensúly változásait, a nyugati imperializmus gyengülését a térségben, a nyugati dominancia szovjet kihívását, valamint az arab nemzetek nemzeti ébredését (Heikal [1973]).

²² E szállítmányok Gazelle helikoptereket, C-130-as szállító repülőgépeket, Mirage-1 vadászgépeket tartalmaztak, de ígéretet kapott az egyiptomi kormányzat fejlett védelmi és támadó fegyverrendszerekre is.

Nasszer készületlenül érte a hatnapos háború, az egyiptomi haderő kártyavárként omlott össze, s ez azt mutatta meg, hogy a vezető külpolitikai ambíciói és országának harci képességei igen eltávolodtak egymástól. A megalázó vereség Nasszer lemondásához vezetett, ám hű népe követelte maradását. Nasszer bűnbakot keresett a vereség miatt, és végül régi hű barátját, Amer marsallt, a hadsereg főparancsnokát öngyilkosságba is kényszerítette.

Az 1967-es háborútól kezdve Egyiptom függővé vált a Szovjetuniótól, annak pénzügyi és katonai segítségétől, diplomáciai támogatásától. A háború után a szétzilált egyiptomi hadsereg újraszervezése, valamint az újjáépítés szovjet segítséggel zajlott, mely az egyiptomi katonai kapacitások nagyságát volt hivatott növelni, egy 1967-es veszteséget megtorló revansháború győzelmét elősegítendő (Daigle [2004]).

Így végül ugyanaz a nacionalista külpolitika, ami véget vetett az egyiptomi nyugati dominanciának Egyiptomban, egy új külső hatalom kezébe adta az országot, tehát az egész semlegességi külpolitika és a belső progresszív társadalomépítési koncepció kérdőjeleződött meg, a Sínai-félsziget visszaszerzésének rendelődött alá az el nem kötelezett politizálás (Vaagan [1982]).

Mindemellett tudatosult az egyiptomi vezetésben, hogy a Szovjetunióra való kizárólagos támaszkodás önmagában nem elég a közel-keleti problémák megoldásához, a kártyák az Egyesült Államok kezében vannak. Nasszer tudta, hogy annak eléréséhez, hogy Egyiptom egyenrangú legyen egy Izraellel kötendő lehetséges megállapodásban, ahhoz katonai revans szükségeltetik, azonban fegyvereket ekkor még csupán a Szovjetuniótól kaphatott. Ez az ördögi kör okozta a legnagyobb fejtörést az egyiptomi politikai elitnek.

Miután a felőrlő háborúban a szovjetek mélyebb elkötelezettségről tettek tanúbizonyságot, ez arra inspirálta az Egyesült Államokat, hogy békekezdeményezéssel álljon elő, ebből a törekvésből született a Rogers-terv. 1970. június 29-én Nasszer titokban Moszkvába repült, hogy konzultáljon a szovjet vezetőkkel az amerikai tervről. A találkozóról kiadtak egy kommunikét, amelyben kifejezték, hogy a szovjetek támogatják Egyiptomot és az arabokat, elítélték Izrael amerikai támogatását. Magukat pedig továbbra is elkötelezettnek tekintették egy köze-keleti politikai megállapodás mellett. Az út tehát megnyílt Nasszer előtt, s elfogadhatta az amerikai tervet (Stephens [1971]).

Nasszer William P. Rogers amerikai államtitkár tűzszüneti javaslatának elfogadásával jelezte, hogy Egyiptom kész az arab-izraeli konfliktus békés rendezésére, ez Izrael elismerését és az Egyesült Államok a kérdésben domináns hatalomként való elismerését jelentette. Emellett azonban kezdetét vette a Gránit I. elnevezésű terv kidolgozása, melynek végpontjában az Izraellel szembeni revansháború célja állt (J. Nagy [1997]).

1970-re Egyiptom külkapcsolatai csupán a Szovjetunióval való viszonyra korlátozódtak, nem volt igazi külügyi szerv, nem volt külpolitikai stratégia. Szadat, hogy diverzifikálja Egyiptom külkapcsolatait, valamint, hogy némiképpen helyreállítsa országa 1956 óta romokban heverő imázsát a nyugaton, 1971. február 4-én a parlamentben Szadat beterveztett egy teljesen új kezdeményezést az egyiptomi törvényhozásban. A javaslat az volt, hogy amennyiben Izrael visszavonja az erőit a Sínai-félszigetről, Szadat hajlandó újrainyitni a Szezei-csatornát, a keleti partra vonni az egyiptomi csapatokat, kiterjeszteni a Rogers-tervet hat hónapra, helyreállítani a kapcsolatokat az Egyesült Államokkal, és aláírni egy béke-megállapodást Izraellel Gunnar Jarring ENSZ-követ erőfeszítéseinek nyomán. A nyugati világ valóban üdvözölte a kezdeményezést, az Egyesült Államok felvette a kapcsolatot Egyiptommal (Sadat [1978]).

A hatalomra kerülő Szadat is tudta, hogy az 1967-ben elvesztett területeket nem saját hadserege szovjet segítséggel történő fejlesztése által tudja elérni, hanem az Egyesült Államokkal fennálló jó viszony kialakításával, aki a megfelelő eszközökkel bír a nyomásgyakorláshoz annak érdekében, hogy rábírra az izraelieket az elfoglalt területek visszaszolgáltatására (Daigle [2004]).

Szadat továbbra is elfogadta, sőt követelte a szovjet támogatást, de egy percre sem gondolta, hogy a szovjet segítség közelebb visz az arab-izraeli vita lezárásához. Szovjetunió hirtelen abban a helyzetben találta magát, hogy Egyiptom elvárta tőle a céljaihoz szükséges támogatást, mind katonai, mind gazdasági értelemben, ám ezzel Moszkva egyáltalán nem került közel saját céljának eléréséhez, vagyis az Egyesült Államok térségbeli befolyásának csökkentéséhez, sőt még el is távolodott attól. Emellett figyelembe kell vennünk, hogy a détente időszakában Moszkvának nem állt érdekében egy eszkalálódó helyi háborúban szuperhatalmi ellenpólusával a nukleáris háború kitörésének szélére kerülni. Mégis nőttek továbbra is a szovjet fegyverszállítmányok, ami közelebb hozta egy olyan háború esélyét, ami Szovjetunió akkori fő prioritásának, az enyhülésnek a létét veszélyeztette.

Jogosan merülhet fel a kérdés, hogy akkor a bipoláris világrend szuperhatalma miért vállalta továbbra is ezt a segélyező szerepet. Véleményem szerint nagy szerepe lehetett ebben egyrészt annak a ténynek, hogy az Egyiptom ügyeibe való befolyás legitímálta a Szovjetunió Földközi-tengeri jelenlétét, meleg tengeri kikötőket, szuperhatalmi létjogosultságát és dominanciáját a Közel-Kelet térségében. Másrészt ne felejtjük el, hogy nem sokkal 1968 után vagyunk. A prágai tavasz elfojtása megtépázta a Szovjetunió presztízsét mind a nyugati világban, mind a harmadik világ országaiban, így a térség arab államaiban is. Az arab államokra egy olyan esemény is nagy hatással volt, amiről eddig nem ejtettem szót. 1971-ben szudáni kommunisták puccsal készültek eltávolítani a regnáló jobboldali Jaafar Nimeri elnököt. A puccsot ugyan leverték, de Moszkva hiába hangsúlyozta, hogy a szudániak magánakciójáról volt szó, a térség államai elhidegültek tőle egy időre. Még Szadat sem segített kimenekíteni Moszkva kérésére a kommunistákat, akikre így halálbüntetés várt.

Visszatérve az egyiptomi háborús tervekre, ekkoriban látható volt, hogy az enyhülés békülékeny hangvételű időszakában mind a két szuperhatalomnak, mind Izraelnek megfelelt a kialakult status quo, így az egyiptomi törekvéseket is semmibe veszik, amíg az fel nem borítja egy katonai lépéssel ezt a helyzetet, így Szadat a háború mellett döntött. Am ahelyett, hogy egy teljes, a Sínai-félszigetet visszaszerezni szándékozó háborút indított volna, megelégedett korlátozottabb harci cselekményekkel, melyeknek célkitűzése egy hídfőállás létesítése volt a Szezi-csatorna nyugati oldalán. Szadat úgy gondolkozott, hogy egy ilyen korlátozott háború összefogná az Egyiptom térségében lévő arab államokat, mozgásba hozná az olajfegyvert, és utat engedne egy Egyesült Államok diplomáciai intervenciónak, ami rákényszerítené Izraelt, hogy elfogadja a békés rendezést (Kereszty [1982]).

A revansháborúhoz azonban Montecuccoli három eszközére volt szüksége Egyiptomnak, amelynek biztosítását Szadat a szovjet-egyiptomi viszony formalizálásában látta, és 1971. május 27-én 15 évre szóló barátsági és együttműködési szerződést²³ kötött a Szovjetunióval. A szerződés 8. cikke megnövelt mértékű szovjet fegyverszállításokat és katonai segélyeket irányzott elő, annak érdekében, hogy megerősítsék az egyiptomi kapacitásokat. A szerződés szerint mindkét félnek tartózkodnia kell a másik ellen irányuló blokkba való belépéstől. Célként tűzik ki a társadalom szocialista átalakítását (Vatikiotis [1997]).

Egyiptom oldaláról a szerződés aláírása a legnyilvánvalóbb útja volt a szovjet katonai, gazdasági és politikai támogatást biztosításának egy olyan szituációban, amelyet az alternatív utak hiánya jellemzett. Szovjet oldalról a szerződés megkötésére jó okot adott az Ali Sabri - blokk bebörtönzését követő élcelődő nyugati sajtó, a helyzet komolyságát jelezte, hogy Nikolaj Podgorny-t Kairóba is küldték a szovjet presztízs megmentését célzó szövetség előkészítésére.

Szadat 1971-72-ben három alkalommal járt Moszkvában, ahol növekvő türelmetlenségének adott hangot a szovjet fegyverszállítások mennyiségével és haditechnikai színvonalával kapcsolatban. Szadat azonban hiába érvelt a nagyobb mértékű és jobb szovjet

²³ Ez szovjet részről az első ilyen típusú szerződés volt, amelyet harmadik világbeli országgal kötött.

fegyverszállítványok szükségessége mellett, Moszkva nem tudta megbocsátani Szadat szudáni szerepvállalását, tehát azt, hogy nem segítette kimenekíteni a szudáni kommunistákat, sőt megdicsérte a szudáni miniszterelnököt, Nimerit, a puccsot megkísérlő kommunisták kivégeztetése miatt. 1972 áprilisában Szadat moszkvai tartózkodása alatt kijelentette Brezsnyev pártfőtitkárnak, hogy Egyiptom sosem egyezne bele sem a szovjet fegyverszállítások korlátozásába, sem pedig a „se béke - se háború” típusú állapot további fenntartásába, amelyek mindkét szuperhatalomnak és Izraelnek is tökéletesen megfelelt. Moszkva azonban demonstrálta, hogy az enyhülés elsőbbséget élvez a szovjet-egyiptomi viszony lehetséges romlása felett. Egyiptom látta, hogy valamilyen drasztikus lépéshez kell folyamodnia a status quo megváltoztatása érdekében (Vaagan [1982], Dawisha [1979]).

1972. július 18-án jelentette be Szadat elnök a szovjet katonai tanácsadói misszió és a szovjet szakértők kiutasítását Egyiptomból a szovjet fegyverszállítványok elégtelenségére hivatkozva. A két ország megszakította diplomáciai kapcsolatait egymással. Ezt Kissinger az Egyesült Államok felé közeledésnek értékelte helyesen, de akkoriban a rajta kívüli amerikai külpolitikai elit erről nem vett tudomást (Kissinger [1999]).

A Szovjetunió, a nyugat és Izrael félreértette Szadat tettét, azt hitték, Szadat végleg eldöntötte, hogy nem vívnak háborút. Szadat azonban felkérte az ASU főtitkárát, Sayed Mareit, hogy közölje a párt vezetőségével, hogy a szovjetek kiűzése azt jelenti, hogy háborúba indulnak.

A szovjet-egyiptomi kapcsolatok lehülése ellenére Egyiptomnak továbbra is katonai és gazdasági segíélyekre volt szüksége a Szovjetuniótól. Az 1968-ban Nasszer által öt évre kötött megállapodás, amely a szovjet Földközi-tengeri flottának lehetőséget adott, hogy az egyiptomi tengeri létesítményeket használja, 1973 márciusában járt volna le. 1972. októberben Egyiptom megígérte a szovjet nagykövetnek, hogy ezt meghosszabbítják öt évvel, annak érdekében, hogy a Szovjetunió lássa, hogy nem volt végleges a szakítás. Így Moszkva továbbra is igénybe vehette a légi és tengeri támaszpontokat, kikötés, javítás, üzemanyag-felvétel céljából. Emellett 1972 augusztusában a müncheni olimpián az izraeli szurkolók ellen elkövetett merénylet után az Egyesült Államok és Nyugat-Európa növelte fegyverszállításait Izraelbe²⁴, és ez időleges lehülést okozott az egyiptomi-nyugati kapcsolatokban is, valamint elvágta Egyiptomot az alternatív fegyverforrásoktól. Ezért Egyiptom megpróbálta kiigazítani kapcsolatát a Szovjetunióval. Egyiptomi politikusok moszkvai látogatásainak köszönhetően úgy, ahogy normalizálódott a két ország viszonya. Döntés született a Szovjetunióban az Egyiptomba irányuló fegyverszállítások újraindítására, ám ez már nem kizárólag az egyiptomi tengeri létesítményekhez való hozzájutás ellentételezése volt, hanem üzlet is, ugyanis a gazdag olajexportáló államok pénzügyi segíelyeiből fedezte a vásárlást az arab állam (Freedman [1978], Sadat [1978]).

Azonban az egyiptomi külügyminiszter Népi Kínába történő látogatása, vagy a szovjet napilapok kritikái rávilágítanak a viszony akkori állapotára. A Szovjetunió diplomáciai mozgástere beszűkült Egyiptomban, Moszkva Szíria, Líbia, Dél-Jemen, Algéria és Irak felé kezdett tapogatózni.²⁵

1973. február-márciusában Kissinger találkozott Hafez Iszmaillal, Szadat diplomáciai tanácsadójával, mely találkozással kezdetét vette a „kis lépések politikája”, igaz, ugyanebben a hónapban Hafez Ismail Moszkvába is ellátogatott, ahol megállapodtak a valaha volt

²⁴ A merénylet után Izrael nagymértékű bosszúhadjáratba kezdett, csapást mért a palesztinok bázisaira, ehhez volt szüksége egyre növekvő fegyverszállításokra.

²⁵ A Szovjetunió ekkor kezdett el mélyebb kapcsolatokat kiépíteni Líbiával, Irakkal, a Palesztin Felszabadítási Szervezettel. Ez a szovjet pozíció marginalizálódását jelentette a Közel-Keleten, hiszen korábban a térség egyik legerősebb hatalmával, Egyiptommal való kapcsolat nagyban növelte a Szovjetunió presztízsét, a szovjetek új kapcsolatkeresése ekkorra viszont már csak a térség legelszigeteltebb államaiban talált kedvező fogadtatásra.

legnagyobb, Egyiptomba irányuló szovjet fegyverszállítmányról, a szállítás két év után azonban leállt és csak 1975-ben folytatták, akkor is csak részlegesen.

Az 1973-as háború után Egyiptom újfent csökkentette a szovjetek az egyiptomi tengeri bázisokhoz való hozzájutásának lehetőségeit. 1976 márciusában pedig végképp felmondta hivatalosan is a szovjet-egyiptomi barátsági szerződést. Három héttel később Szadat kijelentette, hogy azonnali hatállyal eltörli a szovjet hadihajók kikötési jogát Egyiptom partjainál. (Keesing [1976]) Washington, Peking és Tel Aviv érthető módon üdvözölte Szadat döntéseit. A szovjet presztízst tökéletesen aláásták ezen akciók, mindenek ellenére 1976. április 28-án még aláírtak egy egy évre szóló szovjet-egyiptomi kereskedelmi jegyzőkönyvet. Büky Barna megfogalmazása szerint Egyiptom teljes mértékben igénybe vette a szovjet fegyverszállításokat, és amikor úgy ítélte meg, hogy mindent megkapott, véget is vetett egyik napról a másikra Moszkva befolyásának.

A szovjet-egyiptomi viszony a megadott időszakban tehát igen változó természetű volt, vitákkal és ellenségeskedéssel tarkítva. Egyiptom a „mór megtette kötelességét, a mór mehet” jelszavával megszabadult feleslegessé vált szövetségésétől, és új, nagyobb előnyökkel kecsegtető partner után nézett, aki fő céljának, vagyis az 1967-ben elvesztett területek visszaszerzésének, hatékonyabb segítője lehetett. Szadat külpolitikája annyiban nevezhető újszerűnek, hogy felismerte a Szovjetunió passzivitását a közel-keleti kérdés megoldásában, és azt, hogy az Egyesült Államok Izraelre gyakorolt hatása lehet az arab-izraeli konfliktus gordiuszi csomóját átvágó kulcstényező. Szadat tehát az egyik szuperhatalom nyomásától megszabadítva, függetleníve Egyiptomot a másik szuperhatalom országa ellenségére való befolyását kiaknázva ért el külpolitikai sikereket. A szuperhatalmak közötti taktikázásban tehát Nasszer 1967 előtti példáját követte, csak az eszközök megválasztásában vált egyre merészebbé.

3.3.2. Kapcsolat az Amerikai Egyesült Államokkal

1967-ben az Egyesült Államok az egyiptomiak vádja²⁶ miatt megszakította diplomáciai kapcsolatait Egyiptommal, Szovjetunió pedig a preventív háború indítása miatt szintén így tett Izraellel. Egyiptomnak és Izraelnek természetesen egymással nem voltak diplomáciai kapcsolataik, hiszen az arab állam nem ismerte el a zsidó állam létét. A kör így majdnem bezárult, az egyetlen nyitva maradt kapocs az Egyesült Államokat és a Szovjetuniót kötötte össze, így rájuk maradt a közvetítés kulcsszerepe.

Az 1967-70 közötti időszakban nem beszélhetünk semmilyen közvetlen kapcsolatról Egyiptom és az Egyesült Államok között, hiszen a szovjet befolyás oly mértékű volt Egyiptom bel- és külügyeibe, ami nem tette lehetővé a szorosabb kapcsolat fenntartását, emellett meg kell említeni Nasszer antiimperialista, nyugatellenes attitűdjét is. Azonban a konkrét kapcsolatok hiánya nem jelentette azt, hogy Nasszer nem gondolkozott az Egyesült Államokban, mint lehetséges partner az elvesztett egyiptomi területek visszaszerzésében. Sőt, már Nasszer idejében felmerült, hogy a helyzet igazi kulcsa az amerikaiak kezében van. A feladat megvalósítása azonban már Szadatra maradt.

1969 decemberében az Egyesült Államok benyújtotta a Rogers-tervet, ami három hónapos tűzszünetet javasolt, tárgyalások megkezdését és minden katonai tevékenység beszüntetését a

²⁶ Az 1967-es háborúban a Szovjetunió Egyiptom értésére adta, hogy csak akkor avatkozik be közvetlenül az események folyásába, amennyiben Izraelen kívül más ország is bevonódik a harcokba a szembenálló oldalon. Mivel azonban ilyen nem történt, az egyiptomiak hamis információkkal próbálták meg elérni a szovjet beavatkozást, így azt állították, hogy amerikai bombázó repülőgépek is részt vettek a harcokban. Az Egyesült Államok tagadta a vádat, és megszakította diplomáciai kapcsolatait Egyiptommal.

csatorna mindkét partján. Hosszú gondolkodás és többszöri átfogalmazás után végül Nasszer 1970. július 23-án, izraeliek július 31-én fogadták el, bár egyik részről sem került végrehajtásra. (Vaagan [1982], Kissinger [1999]).

1970. májusi beszédében Nasszer felszólította az Egyesült Államokat, hogy fontolják meg Izraelt támogató politikájukat. Figyelmeztetett, hogy az Egyesült Államok és az arab világ kapcsolata nemsokára fordulóponthoz érkezik. Ez lehet az utolsó esélye az amerikaiaknak, hogy elkerüljék az ellenségeskedést az arab népekkel, ami akár generációkig is eltarthat. 1970 szeptemberében pedig Nasszer Mohamed Haszanein Heikalon és Donald Berguson, a kairói amerikai diplomáciai képviselő fején keresztül üzent Nixon elnöknek, aki éppen a Hatodik Flottát látogatta meg a Földközi-tengeren. Az üzenet arról szólt, hogy Nasszer még mindig kész a BT-határozatokon alapuló diplomáciai megoldásra.

Bizonyos hírszerzési források szerint már Nasszer temetésén megkezdődött a közvetlen kapcsolatfelvétel a két ország között²⁷, amely sokáig csak titkos formában, nem hivatalos fórumokon keresztül zajlott, ami mind az egyiptomi külügyminisztériumot, mind az amerikai State Department-et elkerülte (Daigle [2004]).

Nixon elnöknek azonban fontolóra kellett vennie, hogy az egyiptomiakkal alakuló jó viszony milyen hatással lesz a Moszkvával kiépített kapcsolatára az Egyesült Államoknak, hogy milyen negatív következményei lehetnek az ügynek. Végül az elnök elismerte, hogy ez az egyetlen esély, hogy végleg száműzzék a szovjeteket Egyiptomból és késznek tűnt, hogy elfogadja az ezzel járó kockázatot. Éppen ezért okozott óriási meglepetést Washingtonban, hogy a gyümölcsözőnek tűnő titkos tárgyalások kellős közepén Egyiptom barátsági szerződést kötött a Szovjetunióval, Szadat azonban eloszlatta az amerikai kételyeket, amikor titkos csatornákon közölte, hogy a szerződés nem jelenti azt, hogy Egyiptom ne szeretne elérni egy ideiglenes megállapodást, vagy a szuezi-csatorna újra-megnyitását, azt pedig végképp nem, hogy az Egyesült Államok hagyjon fel diplomáciai szerepvállalásával a megállapodás elérésének elősegítésében. A szerződés tehát nem volt más, csak látszatmegerősítése egy már romló viszonynak Szadat olvasatában. Az egyiptomi vezetés a szovjet tanácsadók kiutasításával adhatta a legjobb jelét annak, hogy a nyugathoz kíván közeledni, tudta, hogy a nyugati politikusokra és közvéleményre leginkább a fennhangon hirdetett béketörekvéssel lehet hatni (Daigle [2004], Sadat [1978]).

Nemrégiben hozzáférhetővé vált bizonyítékok²⁸ szerint az Egyesült Államok tisztában volt Szadat valódi indokaival szovjet tanácsadók kiutasítására, és támogatta is a lépést, olyan ráutaló magatartással, mint a repülőgépek Izraelbe történő szállításának július végi felfüggesztése, illetve nyomást gyakorolt Izraelre a Szezi-csatorna mielőbbi megnyitásának érdekében. Kissinger a szovjet tanácsadók kiutasítása után a spekulációkat elkerülendő azonnal találkozóra hívta a szovjet nagykövetet, hogy biztosítsa arról, hogy nem az Egyesült Államok győzte meg a lépés megtételéről Egyiptomot, sőt Nixon még levélben is bizonygatta Brezsnyevnek, hogy az Egyesült Államok nem tudott erről, és nem fog egyoldalú akcióba kezdeni a Közel-Keleten az újonnan kialakult, neki kedvező helyzetben (Daigle [2004]).

Más források szerint az Egyesült Államok nem akarta kifejezetten megoldani a problémát, Kissinger véleménye egyenesen az volt, hogy a hosszantartó patthelyzet a Közel-Keleten a Szovjetunió pozíciót gyöngíténé (Magyarics [2000], Kissinger [1999]).

²⁷ Nasszer temetése alatt Szadat titokban magához hívatta Elliot Richardst, az Egyiptomban tartózkodó akkor legmagasabb rangú amerikai diplomatát, és kifejezte neki, hogy az ő irányítása alatt Egyiptom kész, hogy sokkal közelebb kerüljön a nyugathoz. Két hónappal később Szadat küldött egy levelet Washingtonba, melyben megerősíti Egyiptom függetlenségi törekvését a szovjet hatalomtól.

²⁸ Nixon elnök nemrégiben titkosítás alól feloldott hangfelvételeiről van szó, amelyekre Craig A. Daigle hivatkozik tanulmányában.

Kissinger ingadiplomáciájának köszönhetően 1974. január 18-án kihirdetettek egy korlátozott csapatszétválasztási egyezményt Egyiptom és Izrael között, amely izraeli visszavonulást jelentett a lezárt Szezi-csatorna mindkét partjáról, ENSZ-békefenntartók pedig ütközőzónát hoztak létre a térségben (Kissinger [1999]).

Ez egyiptomi szempontból azt jelentette, hogy az amerikai diplomácia többet ért el két év alatt, mint a szovjet fegyverek több mint hat év alatt. A szovjet megnyilvánulások azt hangsúlyozták, hogy az 1973-as háború két fő okát, vagyis a palesztin problémát és az arab területek izraeli elfoglalását nem lehet kielégítően kezelni egy ilyen Kissinger-féle kis lépések technikával.

1974 áprilisában kisebb szíriai-izraeli villongások folytak a Golán-fennsíkon, amit végül a kissingeri politika egy újabb sikerterméke, a szíriai-izraeli korlátozott csapatszétválasztási egyezmény²⁹ követett. Ez újra emlékeztette az egyiptomiakat arra, hogy amíg a Szovjetunió fegyvereket tud nyújtani, addig az Egyesült Államok izraeli engedményeket és békét (Magyarics [2000]).

1974. március 1-jén hivatalosan is helyreállították az amerikai-egyiptomi diplomáciai kapcsolatokat. Ugyanazon év júniusában Nixon Egyiptomba és Szíriába látogatott, ahol a nép hősként ünnepelte.

1975. szeptember 4-én aláírták izraeli-egyiptomi ideiglenes ún. Sínai Megállapodást, majd az év végén Szadat megtette első elnöki útja az Egyesült Államokban. A szovjet szövetség ideje leáldozott, Egyiptom végképp rálépett arra az útra, ami a szovjet-egyiptomi viszony teljes megszakításához, majd a hőn áhított békéhez vezetett (Kissinger [1999]).

Az Egyesült Államokkal való kapcsolat az egyiptomi külpolitika kulcskérdése volt a korszakban. Mind Nasszer, mind Szadat tisztában volt azzal, hogy a Szovjetunióra történő egyedüli támaszkodás nem lendíti előre az egyiptomi célok elérését, hiszen azok sok esetben homlokegyenest eltértek a szovjet céloktól. Mindazonáltal a status quo fenntartására irányuló amerikai irányultsággal sem vágtak egybe Egyiptom célkitűzései. Sőt mi több, maga az ingadiplomáciai mozgatórugója, Kissinger is a „lassú víz partot mos” elvet követte a szovjetek térségbeli dominanciájának csökkentésére irányuló törekvésekben. Az események ilyenén összjátéka, és az amerikai és egyiptomi felismerések, melyek a közös út lehetőségeire vonatkoztak tehát meghaladták a problémára megfelelő válasz adására képtelen Szovjetunió befolyását Egyiptom külpolitikájának irányítására. A két elnök tehát külpolitika terén bár a felszínen igencsak különböző irányvonalat követett, ám Szadat a már Nasszer idejében elkezdődött, bár ekkor még csak elmélet szintjén lévő amerikai közeledést folytatta, tény, hogy az irányvonal gyakorlatba átültetését már Szadat valósította meg.

3.3.3. Kapcsolat Izraellel

Az 1967-es izraeli sikerek nyomán újra felbukkant a Nagy Izrael megteremtésének gondolata, eközben a nagyarányú vereség súlyos presztízvesztést okozott Egyiptomnak, ezáltal a főként Egyiptom által szorgalmazott arab egység eszméje egyre háttérbe szorult.

Egyiptom és Izrael kapcsolata a harmadik és a negyedik arab-izraeli háború között három fő korszakra tagolódott. 1967 júniusa és 1969 márciusa közötti periódust az arab államok az „aktív védelem” időszakának, míg Izrael „majdnem háború”-nak titulálták. 1969 márciusa és 1970 júliusa az „anyagháború” ideje volt, majd ezután következett a „sem béke, sem háború” időszaka, mely 1970 augusztusától 1973 közepéig tartott (Oszetzky [1984]).

²⁹ Az egyezmény keretében Szíria visszanyert bizonyos 1973-ban elvesztett területeket és a lerombolt Kinetra városát is.

1967 után az ENSZ folyamatosan foglalkozott az arab-izraeli kérdéssel, de nem sikerült egységes álláspontot kialakítani, hiába hívtak össze rendkívüli ülészeket a közel-keleti helyzet rendezésére. Koszigin szovjet miniszterelnök 1967. június 19-én beszélt az ENSZ Közgyűlésen, felszólította Izraelt, hogy az vonuljon vissza a háborút megelőző határai mögé. Johnson elnök ugyanakkor hangsúlyozta államok jogát az önálló létehez, a hajózás szabadságát. Johnson elnök kiemelte, hogy Izrael visszavonulásának feltétele az arab államok elismerése. Az arab országok ellenben kijelentették, hogy Izrael állam elismerésének előfeltétele Izrael által megszállt területekről kivonulás, így tehát bezárult az ördögi kör (Oszetzky [1984], Stephens [1971]).

Az ENSZ fórumain Nasszer elsődleges célja az volt, hogy biztosítsa az izraeli erők visszavonulását az arab területekről a lehető legminimálisabb politikai engedményekért cserébe, anélkül, hogy el kellene ismernie Izraelt vagy lemondjon a palesztinai arab menekültekkel kapcsolatos kérdések rendezéséről. Az egyiptomi delegáltak végig ragaszkodtak Nasszer idején az izraeliek visszavonulásához. Izrael elsődleges céljai voltak egy tartós béke-megállapodás elérése, teljes elismerés az arab országok részéről, és a biztonságosabb határok. Másodlagos célként fogalmazódott meg az elfoglalt területek minél nagyobb mennyiségben történő megtartása. Izrael ragaszkodott közvetlen tárgyalásokhoz és formális békéhez az arab államokkal, ám nem volt hajlandó visszavonulni a kérdéses területekről, amíg alá nem írják a békét. (Stephens [1971])

A felőrlő háború előtti két évben semmilyen haladást nem sikerült elérni egy politikai megállapodás irányába. Anyagháború megindítását Egyiptom és Izrael között Nasszer jelentette be 1969. március 8-án, miután Ahmed Ismail vezérezredes befejezte az egyiptomi védelmi vonal felépítését, a háború célja Bar Lev erődeinek szétrombolása volt, az újjáépítés megakadályozása, az izraeli erők jelenlétének lehetetlenné tétele a csatorna keleti partján. Korlátozott háborúról beszélhetünk, Egyiptom túl gyöngye volt egy korlátlan háború megvívásához, de nem maradhatott teljesen tétlen a hazai kritikák és az elfoglalt területek izraeli fokozatos konszolidációjának tükrében. Végül a háború nem érte el célját, hiszen Bar Lev végül mégis működőképes maradt (Oszetzky [1984], Sadat [1978], Stephens [1971]).

Egyiptomban egyre nőtt az elégedetlenség. Az emberek belefáradtak a folytonos ellenségeskedésbe, annak gazdaságra és társadalomra gyakorolt hatásaiba, Nasszer azonban továbbra is kitartott amellett, hogy a palesztin nép mellé kell állni teljes mellszélességgel minden arab embernek, pláne az országok vezetőinek (Stephens [1971]).

Az egyiptomi középosztályban, főleg az idősebb generációban élénken kezdett égni a vágy a gyors béke és megegyezés iránt, még ha ezzel Egyiptom el is veszti arab szövetségeseit. Úgy gondolták, hogy Egyiptom már épp eléggé feláldozta magát az arab, azon belül is a palesztin ügyért, most véget kell vetni a veszteségeknek és ezzel együtt az Izrael elleni harcnak. Nasszer eddigre kész volt megegyezni Izraellel, bár tudta, hogy ez az egész palesztinkérdést hibernálná egy időre. Eközben Nasszer újjáépítette az egyiptomi haderőt, hogy ha lehetőség adódik, vissza tudjanak szerezni elvesztett területeket, de nyugalomra intett mindenkit, aki gyors katonai akciót sürgetett. Az elégedetlenség mellett Nasszer fő oka a politikai megoldás támogatására az félelme volt, hogy a keleti frontot (Szíria, Jordánia) Izrael könnyen eltiporhatná egy újabb háborúban (Stephens [1971]).

1970 nyarán ezért és a már korábban ismertetett indokok miatt Nasszer elfogadta az anyagháborút lezáró Rogers-tervet. A terv elfogadása mind Izraelben, mind az arab világban szakadásokhoz vezetett. A palesztinok erősen támadták Nasszert, kivéve a Fatah vezetőit, akik nem kritizálták az elnököt, mert nem akartak nyílt szakítást az egyik fő támogatójukkal, Egyiptommal.

Nasszer tehát elnöksége legvégén hajlott a rendezéses megoldásra, és utána az a Szadat került hatalomra, akita a második világháború alatt nácibarát tevékenységéért börtönöztek be a britek,

és a börtönben autodidakta módon tanult németül, valamint elnöksége alatt kötelező tananyag lett a Mein Kampf az egyiptomi katonai akadémián, egészen 1979-ig, tehát Camp Davidet is túlélte. Paul Eidelberg könyvében arról ír, hogy a propagandában Szadat mentora Hitler volt, sőt sokszor titulálja Szadatot Hitler követőjének, az arab Hitlernek, igaz, a szuezi válság idején még Nasszert illetve a nyugati világ e címmel. (Eidelberg [1980])

Szadat szájából számtalanszor elhangzott különböző beszédeken, hogy „1971 a döntés éve lesz”. Ennek a mondatnak többféle értelmezését is adták, főként a háború, ám olykor a béke előkészítéseként fogták fel. Szadat élénk külpolitikai tevékenységbe is kezdett, miután ellátogatott Moszkvába, 1971 februárjában üzenetet küldött az ENSZ képviselőjének, Gunnar Jarringnak, hogy Egyiptom kész béke-megállapodást kötni Izraellel, ugyanez májusában pedig fogadta Rogers amerikai külügyminisztert, végül megegyezési javaslatot nyújtott be Izraelnek, aki azonban válaszra sem méltatta az egyiptomiakat. Szadat rendkívül jól használta ki a propaganda és a média adta lehetőségeket, sokszor sikerült Izraelt feltüntetnie beszédeiben a közel-keleti béke kerékkötőjeként (Sadat [1978], Eidelberg [1980]).

A békefolyamat előrehaladtával egyre többen nyilatkozták még Szadat köréből is (sőt utóbb Szadat sem tagadta), hogy a területek visszaszerzése mellett célja volt Izrael elválasztása legfőbb támogatójától, sőt mi több, határai bizonytalanná tételével kikövegni az 1947-es felosztási határozat érvényesítéséhez (így Izrael területi megcsonkításához), fő célként pedig teljes megsemmisítéshez vezető utat (Eidelberg [1980])³⁰.

Nasszert tehát, mint láthattuk legfőképpen reálpolitikai okok, a belső elégedetlenség és a kimerültség vezérelte a békülési folyamat irányába, amit idő híján nem tudott véghezvinni, bár hangsúlyozta, hogy nem hosszantartó békéről, mindinkább időnyerésről van szó. A Szadatról kialakult kép azonban rendkívül bonyolulttá válik életútjának ismeretében, valamint azt az ellentmondást szemlélve, ami az elért megegyezés és a később beismert mögöttes célok között feszül. Látható, hogy szakadatlanul törekedett a megegyezésre, kihasználva minden létező lehetőséget, sőt szövetségest, azonban hosszú távú céljai már kevésbé magasztosak.

3.3.4. Kapcsolat a térség arab államaival

Az ENSZ Közgyűlés rendkívüli ülésén 1967 június-júliusában az arab államok még sokkhatás alatt álltak, megosztottságuk miatt képtelenek voltak egy koherens diplomáciai álláspontot elfoglalni. Két fő csoportra oszlottak: az egyik csoport, Egyiptom és Jordánia vezetésével úgy gondolta, hogy minden diplomáciai erőfeszítést meg kell tenni, hogy politikai megoldást érhessenek el, készek voltak, hogy bizonyos politikai árat fizessenek az izraeli visszavonulás biztosításáért. Mögöttes szándékként megjelent az is, hogy a diplomáciai megoldás keresése alatt legalább visszanyerhetik erejüket, valamint kivívják kompromisszumkészségükkel a nemzetközi közösség szimpátiáját, amit az Izrael elpusztításáról szóló retorika rombolt le az ezt megelőző években. A másik csoport Szíria és Algéria vezetésével visszautasított minden politikai kompromisszumot, és a harcok folytatására hívott fel. A gyakorlatban Szíria azonban továbbra is a katonailag lepasszívabb ország maradt, aki mindenféle gerillaaktivitást távoltartott az országától. Algéria hozzájárulása szintén elenyésző volt (Stephens [1971]).

³⁰ Kadhafi a héber nyelvű Yedioth Aharonot-nak nyilatkozta 1977. szeptember 25-én (két hónappal a knesszeti beszéd előtt), hogy volt egy beszélgetése 1973. október 30-án Szadattal, aki azt mondta, hogy bármit hajlandó aláírni az izraeliekkel, ha ezzel visszaszerezheti a Sínai-félszigetet, de azonnal felújítja a háborút velük, amint olyan állapotba kerül az egyiptomi haderő, hogy döntő győzelmet tudna aratni az izraeli hadsereg felett. Emellett Szadat jó barátja, al-Quddus nyilatkozta, hogy Szadat végső szándéka 1947-es felosztási tervhez való visszatérés volt, ami által Izrael megszűnne létezni a mai formájában.

1967 után az egyiptomi külpolitikában újra-elköteleződés volt tapasztalható néhány konzervatív arab monarchia felé, annak érdekében, hogy jelentős arab támogatást szerezzen Izrael ellen. Ezen arab országok, így Szaúd-Arábia és az öböl-menti államok azonban kifejezetten szovjetellenesek voltak, főként a Szovjetunió ateista ideológiája miatt. A szudáni Kartúmban arab csúcserkeztetést hívtak össze 1967. augusztus 29-ére, amelyen, áthidalva a radikális és a konzervatív arab államok közti szakadékot, jelentős határozatokat hoztak. Döntöttek az izraeli agresszió területi hatásainak visszafordításáról, minden résztvevő arab állam ígérete szerint a három nem politikáját fogja követni, azaz nem köt békét Izraellel, nem ismeri el, és nem tárgyal vele („no peace, no recognition, no negotiations”), palesztin nép jogainak elismeréséről és érvényre juttatásáról a saját államában, és az arab országok területén lévő külföldi bázisok megszüntetéséről. A katonai megoldás helyett a politikait szorgalmazták, a résztvevő mérsékelt országok szóvivői a későbbiekben úgy interpretálták a három nem politikáját, miszerint ugyan nincs formális békeszerződés, de nem utasítják vissza a béke állapotát; nincsenek közvetlen tárgyalások, de nem utasítják vissza a harmadik feleken keresztül történő megbeszéléseket; nem adnak de jure elismerést Izraelnek, de állami létét elfogadják. Ezen országok készek voltak a háború állapotának befejezésére Izraellel, de facto elismerni létét a háború előtti határok között, és elfogadni a nemzetközi biztonsági garanciákat, valamint Izrael jogát a jeruzsálemi szent helyekhez és a szabad hajózáshoz (J. Nagy [1997], Stephens [1971]).

Kartúmban emellett az olajtermelő arab államok megegyeztek, hogy feloldják a nyugati országok elleni embargót³¹, Szaúd-Arábia Líbia és Kuvait ígéretet tettek arra, hogy növelik Egyiptomba irányuló pénzügyi segélyeiket³², annak érdekében, hogy kompenzálják annak háborús veszteségeit, és a Szezi-csatorna használhatatlansága miatt kieső bevételekért. Nasszer és Fejszál király is megegyezett végül, hogy mindkét ország felhagy a jemeni polgárháborúban való részvétellel. Egyiptomnak Kartúm így politikai és gazdasági hasznokat is hozott. Nasszer pedig ezáltal felismerte, hogy az ENSZ BT 242. számú határozatának végrehajtása számára nagy gazdasági veszteséggel járna, hiszen azzal megszegné a három nem politikájáról szóló megállapodást. A kartúmi ígéretüknek megfelelően 1972 végén, 1973 elején Szaúd-Arábia és néhány másik öböl-menti állam 300-500 millió dollárt fizetett ki a Szovjetunióknak az egyiptomi fegyvervásárlások fedezésére. Szaúd-Arábia figyelmeztette az Egyesült Államokat, hogy amennyiben tovább fegyverzi Izraelt, akkor a szaúdi olajkitermelés csökkenhet, ezáltal Szadat is magabiztosabb lett a közelgő háborút illetően a gazdag arab országok segítségét a háta mögött tudva (Vaagan [1982]).

Ezután a nyugatbarát arab államok iszlám konferenciára hívtak fel, melyre Rabatban, 1969. szeptember 22-én került sor. Nasszer eleve nem pártolta az ötletet, tudva hogy a kezdeményezés ez a szaúdi Fejszál király azon törekvését tükrözi, hogy háttérbe szorítsa Nasszert, aki az arab világban nagy kedveltségnek örvendett. Törökország, Irán és Pakisztán lévén muszlim országok szintén meghívást kaptak a konferenciára, mindhárom ország igen rossz viszonyban volt Egyiptommal, így bevonásukkal Fejszál Nasszer szerepét kívánta csökkenteni. Nasszer attól is félt, hogy az iszlám, mint politikai akció alapja, a modern arab államok szekuláris tradíciójával ellenkezik, és megosztó hatással bír az arab világ és az arab országok között. Ráadásul Törökországnak és Pakisztánnak rendkívül jó kapcsolata volt Izraellel, és így nem tudtak olyan Izrael-ellenes egységfrontot létrehozni, mint amelyet egy arab csúcson lehetett volna (Stephens [1971]).

³¹ Feloldották az embargót az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és az NDK ellen, hiszen az sokkal nagyobb károkat okozott maguknak az arab országoknak, mint azoknak, akiknek szándék szerint okozni kellett volna.

³² Szaúd-Arábia, Kuvait és Líbia megígérték, hogy fizetnek 95 millió dollárt Egyiptomnak, 40 milliót pedig Jordániának.

Eközben Nasszer pozíciója megerősödött az arab világban azon forradalmak útján, amiket Nasszer-szimpatizáns radikális nacionalista tisztek vittek véghez Szudánban és Líbiában. Nasszer befolyása, amit megrázott a vereség, 1970-re ezáltal nagyrészt helyreállt. Az egyetlen arab vezető volt, akit a nyugati világban általában komolyan vettek.

1970 második felében Líbia, Szudán, Szíria és Egyiptom vezetői tárgyalássorozatokba kezdtek egy arab államok közt létrehozandó egység érdekében. Szudán még nem érezte felkészültnek magát egy ilyen egységben való részvételre, Líbia támogatta a kezdeményezést, valamint Szíria is rendkívül lelkesnek bizonyult. Elfogadtak egy kezdetlegesebb formulát egy lazább unióról, az Arab Köztársaságok Konföderációjáról, amelyben minden állam megtartotta saját jellegét, elnöki tanács irányította volna a konföderációt. A tárgyalások majdnem kudarcra végződtek, végül azonban a szír delegáció javasolt egy utolsó konzultációt, a már lelegején megvitatott formuláról, amivel végül áttörést értek el és aláírták a Benghazi Megállapodást (Sadat [1978]).

1973. január 21-én Egyiptom, Szíria és Líbia létrehozták az Arab Köztársaságok Szövetsége és felállították az Arab Egyesített Katonai Parancsnokságot. Ugyanez év nyarán titkos tárgyalások folytak Egyiptom, Szíria és Jordánia közt, amelynek következtében 1973. szeptember 10-12-én összehívták a kairói csúcsot (Sadat, Asszad és Husszein király részvételével), ahol megállapodtak abban, hogy Jordánia szorosán együttműködik a másik két országgal, de a háborúban közvetlenül nem vesz részt, hanem harmadik front megnyitásával fenyegeti Izraelt (Oszetzky [1984]).

Az 1973-as háborúban végre megmutatkozott az arab szolidaritás, mind a harctéren³³, mind pedig az olajfegyver közös bevetésénél. Véleményem szerint rendkívül érdekes, hogy az iszlám eszmeiség, a pánarab gondolatkör, tehát Nasszer egész munkássága nem tudta olyan közel hozni egymáshoz az arab államokat, mint az Izrael és az idegen elnyomás elleni harc. Mindkét fél, arab és izraeli, saját győzelmének tartja e háborút, melynek folyamányaként Izrael legyőzhetetlenségi mítosza szertefoszlott, valamint az a képzet is, hogy az arab fegyverek rosszabbak az izraeliekénél, ez már Izraelt is kompromisszumkeresésére ösztönözte (Vatikiotis [1997]).

Az 1975-ös Sínai Egyezmény hatalmas ellenérzést keltett a szír, jordán, iraki és palesztin vezetésben, hiszen ezzel Egyiptom a kartúmi arab csúcs minden határozatát, főként a „három nem” politikáját szegte meg. Emellett ne felejtsük el, hogy rosszul érinthette az amerikai elkötelezettségű arab országokat Egyiptom különbéke-tapogatózása, mivel azok gazdasági érdekeiket is háttérbe szorítva álltak ki mellette az olajfegyver bevetésével a háború után.

Az 1967-es háború véget vetett Nasszer pánarab vezetői elismertségének, ami a szuezi válság után bontakozott ki az arab világban, igaz a belső, arab-közi ellentétek már akkor is megkérdőjelezték e szerep hitelességét. A szovjet befolyás 1967 és 1970 között már Nasszer az el nem kötelezett mozgalombeli vezető szerepét is megtépázta, Sadat pedig már egyáltalán nem is tört ilyen babérokra. Az egyiptomi elnökök egy ideig élvezhették a többi arab ország támogatását, de itt már csak Egyiptom háborús szerepvállalását értékelték, aztán főként a kissingeri diplomácia sikereinek következtében az ország végképp búcsút vehetett ezen államok szövetségétől. Egyiptomi tehát nem csak a Szovjetunióval, de a térségben fekvő arab államokkal fenntartott jó viszonyt is feláldozta terület-visszaszerzésre és békevágyának oltárán.

³³ Sajnálatos módon közös katonai stratégiát nem sikerült létrehozni és ez a gyengítette a harcoló alakulatok együttműködési képességét.

Konklúzió

Tanulmányomban összehasonlítottam Nasszer és Szadat elnökségi periódusát különböző területeken, azokon, amelyeken leginkább nyomon követhetőek az egyiptomi-szovjet kapcsolat változásai. Arra a kérdésre kerestem a választ, hogy mennyiben jelentett fordulópontot Nasszer halála és Szadat hatalomra kerülése erre a viszonyra.

A szovjet-egyiptomi viszony különböző aspektusainak figyelembe vétele után egy rendkívül felemás kép tárul elénk. A két vezető személyisége, vallási és ideológiai irányultsága meglehetősen eltért egymástól. Míg Nasszer a radikális nacionalizmus, az arab szocializmus híve volt, addig Szadat hívő muszlim, aki nem tudta összeegyeztetni a szocialista-kommunista elveket az iszlámmal. Tehát a vizsgálódás ezen aspektusából az szűrhető le, hogy az 1970-es év egyértelműen fordulópontot hozott.

Az egyiptomi belpolitikát megvizsgálva egy nagyon érdekes fordított fáziskésére figyeltem fel, amelyben a belpolitikai fordulatok valamiképpen előre jelezték a vezetők külpolitikai céljainak változásait, bár a külpolitikával szemben a belpolitika alárendelt szereppel bírt. Nasszer utolsó három évében belpolitikáját látszólag teljesen a szovjet elvárásokhoz igazította, de a gyakorlatban elköteleződése igencsak megkérdőjelezhető volt. Szadat már semmilyen szocializmus iránti vonzalmat vagy alkalmazkodást nem mutatott. Így a felszínen fordulópontot, mélyebbre ásva azonban egy lassan induló, Szadat ideje alatt viszont hamar felgyorsuló eltávolodási folyamatot láthatunk.

A gazdasági és katonapolitikai aspektus vizsgálata egymáshoz rendkívül hasonló következtetésekkel zárult. Megállapítottam, hogy mindkét területen fordulópontot jelentett az 1970-es év, hiszen a szovjet-egyiptomi viszony e két aspektusa képezte le legjobban a hivatalos nagypolitikai változásokat. A vizsgálat során fény derült arra, hogy mindkét területen viszonylagos késéssel jelentkezett a fordulatok hatása, amiből az szűrhető le, hogy a Szovjetunió reménykedett abban, hogy az egyiptomi tendenciák nem tartósak, és előbb-utóbb ráébred a szovjet segítség szükségességére. Egy rövid időre a müncheni merénylet után ez be is igazolódott, de mint utólag kiderült, ez csak lelassította a már megindult folyamatokat, amik a jom kippúr háború után felgyorsultak.

A belpolitika területén már említett felgyorsuló a tendencia figyelhető meg a külpolitika területén is. Már Nasszer is felismerte, hogy Egyiptom céljait a Szovjetunió kizárólagos segítségével nem tudja megvalósítani, de arra már csak Szadat eszmélt rá, hogy olyannyira nem lehet e kizárólagos segítségre támaszkodni, hogy ténylegesen el is kell hagyni azt ahhoz, hogy a hön áhított célokat, az elvesztett területek visszaszerzését és a viszonylagos békét el lehessen érni. Az Izraellel való békekötés szükségessége már Nasszer idején benne volt a levegőben, ám ez a tendencia csak Szadat alatt kezdett végképp utat törni magának. Ezért megállapítható, hogy Szadat hatalomra kerülése annyiban jelentett fordulatot, hogy merészebben nyúlt a célok megvalósításához szükséges eszközökhöz, mind diplomáciai manőverek, mind gazdaságpolitikai döntések tekintetében.

Az Egyesült Államokkal ápolt viszony egy ponton túl, amit 1973 jelentett, fékezhetetlen gyorsasággal sodorta végképp a szovjetekkel fenntartott kapcsolatot az abszolút vég felé. A Nasszer idején kezdődött kapcsolatkeresési gondolat Szadat alatt, és személyes meggyőződése segítségével öltött testet. Itt tehát szintén folyamatról beszélünk, amiben 1970 nem fordulópontot, hanem akcelerációs tényezőt jelentett, valamint merészebb módszerek igénybevételének megindulását, a folyamat végpontjában álló különbéke azonban önálló szadati „termék”.

Egyiptom és Izrael kapcsolatában Nasszer idején a nép elégedetlensége és az erőforrások kimerültebb volta jelentett ösztönző tényezőt egy megállapodás felé, Szadat idején azonban

egy megfontoltabb, stratégiában gondolkodó, a média és a propaganda lehetőségeit maximálisan kihasználó modern külpolitikai irányvonal érvényesült, és a mögöttes cél eltörpült amellett a sorsfordító esemény mellett, amely végül a különbékében testet öltött.

Az arab államokkal való kapcsolat némiképpen hasonló a Szovjetunióval fenntartott viszonyhoz. Nasszer az arab hegemon törekvések eszközének, Szadat pedig a háborús célok, a gazdaság felélénkítésének eszközét látta e kapcsolatban. Az arab államok megosztottsága nem kedvezett a politikai célok elérésének, az egyiptomi gazdaságra azonban életmentő hatással volt a gazdag arab államoktól kapott segítség.

Összegezve az eddig leírtakat végkonklúzióként az mondható el, hogy a felszín vizsgálva valóban fordulatról beszélhetünk, azonban, ha mélyebbre ásunk a két vezető politikájában akkor egy aszimmetrikus folyamatról beszélhetünk, ami egy lassú, inkább elméleti megközelítésből gyorsul fel a gyakorlati megvalósítás felé. A felgyorsuláshoz nemcsak Szadat személye kellett, hanem az az enyhülési légkör is, ami a Szovjetuniót eltántorította Egyiptom háborús céljainak támogatásától, az Egyesült Államokat pedig a térség problémáinak megoldására ösztönözte.

Irodalomjegyzék

Könyvek

1. BENKES, Mihály: A XX. század politikusai, ELTE BTK Politikaelméleti Tanszék, Budapest, 1998
2. BÜKY, Barna: Visszapillantás a hidegháborúra, Balassi Kiadó, Budapest, 2001
3. DAWISHA, Karen: Soviet Foreign Policy towards Egypt, MacMillan Press, London, 1979
4. FREEDMAN, Robert O.: Soviet policy towards the Middle East since 1970, Praeger, New York, 1984
5. HEIKAL, Mohamed Haszanein: Nasszer és kortársai, Budapest, 1973
6. EIDELBERG, Paul: Sadat's strategy, Dawn Publications, Quebec, 1980
7. J. NAGY, László: Az arab országok története a XIX-XX. században, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1997
8. KERESZTY, András: Fáraó a XX. században, Anvar Szadat egyiptomi elnök élete, Magvető Kiadó, 1982
9. KISSINGER, Henry: Diplomácia, Panem Kiadó, Budapest, 1999
10. MAGYARICS, Tamás: Az Egyesült Államok külpolitikájának története, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2000
11. NASSZER, Gemal Abdel: A forradalom filozófiája, Kossuth Kiadó, Budapest, 1957
12. OSZETZKY, Tamás: Arab-izraeli háborúk 1948-1982, Budapest, Zrínyi Kiadó, 1984
13. ROSKIN, Michael G. - COYLE, James J. : Politics of the Middle East: cultures and conflicts, Upper Saddle River, Prentice Hall, 2004
14. SADAT, Anwar: In search of identity, Collins, London, 1978
15. STEPHENS, Robert: Nasser, a political biography, Allen Lane, London, 1971
16. VAAGAN, Robert W.: The USSR and Egypt: Soviet – Egyptian relations 1967-76, Norsk Utenrikspolitik Institut, Oslo, 1982

17. VATIKIOTIS, P.J.: The Middle East, From the end of Empire to the end of the Cold War, Routledge, London, 1997

Tanulmányok, folyóiratcikkek:

1. CSICSMANN, László: Az el nem kötelezettek mozgalmának hanyatlása, Budapest, 2000
2. DAIGLE, Craig A.: The Russians are going: Sadat, Nixon and the Soviet Presence in Egypt, 1970-71; Middle East Review of International Affairs, Vol. 8., No.1., 2004
3. Death of President Nasser – Mr. Anwar Sadat elected president of U.A.R., in: Keesing's Record of World Events, Vol. 17. October, 1970
4. Egyptian abrogation of 1971 Treaty of Friendship and Cooperation, in: Keesing's Record of World Events, Vol. 22. April, 1976

Internetes források

1. CIA Factbook: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html,
Letöltve: 2008.03.05.
2. Ország-tanulmány Egyiptomról, külpolitikájáról: www.country-studies.com/egypt/,
Letöltve: 2008.03.07.